

Ataerki: Bir Kavramın Yeniden İnşası

“Eski” Ataerki’den Ataerki Kapitalizme*

Özet

Ataerki kavramının kökeni onyedinci yüzyılda Hobbes, Filmer ve Locke gibi siyaset bilimci düşünörlere uzanır. Sonraki dönemlerde Smith, Marx, Engels eski aile biçimlerini ya da eski üretim tarzlarını ifade etmek için kavrama başvurmuştur. Sosyoloji alanında Weber eski otorite biçimlerini tanımlamak üzere ataerkiyi kullanmıştır. Feministler “ataerki” kavramını, erkek egemenliğini adlandırmak üzere yeniden inşa etmiştir. Bununla birlikte farklı feminizmler ataerkiyi farklı içerikte tanımlar. Kavramı feminist literatüre kazandıran radikal feministler ataerkiyi tarih dışı, evrensel, kimi zaman ideoloji kimi zaman biyolojiyle açıklanan bir yapı olarak tarif ederken, sosyalist feministler ataerkiyi tarihselliği içinde, sınıf analiziyle ilişkilendirerek, toplumsal üretim ilişkileriyle bağlantılı yapısal bir sistem olarak yeniden tanımlamıştır. Bu çalışmada ataerki sistemin feminist kavramsal ve politik yeniden inşa sürecini ele alıyorum. Bu süreçte, feminizm içindeki temel ayrışmaların da ataerki kavramında düğümlendiğini göstermeye çalışacağım. Son olarak, kadınların konumunun ataerki kapitalizmin çözömlenmesiyle bütönlöklü olarak çözömlenebileceğini savunuyorum.

Anahtar kelimeler: feminizm, ataerki, kapitalizm, ataerki kapitalizm, Marx, Engels, Weber.

Patriarchy: The Reconstruction of a Concept

From “Ancient” Patriarchy to Patriarchal Capitalism

Abstract

The origins of the concept of patriarchy lie in the works of 17. century political thinkers such as Hobbes, Filmer and Locke. Later, Smith, Marx and Engels used this concept in order to express older family forms or ancient modes of production. In the field of sociology, Weber used patriarchy to define ancient modes of authority. Feminists have rebuilt the concept of patriarchy to refer to male domination. However, different feminist groups define patriarchy in various ways. Radical feminists, who have used the concept first, defined patriarchy as an ahistorical, universal structure, explained by ideology and/or biology. On the other hand, socialist feminists have redefined patriarchy within its historical context and relating it to class analysis, as a structural system in connection with the social processes of production. In this paper, I investigate the feminist conceptual and political reconstruction process of patriarchy. I will also argue that, fundamental differentiations within feminism are based on different concepts of patriarchy. Lastly, I will claim that the status of women can be analysed as a whole only by the analysis of patriarchal capitalism.

Keywords: feminism, patriarchy, capitalism, patriarchal capitalism, Marx, Engels, Weber.

* Bu yazı *Eğitim Bilim Toplum* dergisinin 2012 yılında yayımlanan 38. sayısında yer almıştır.

GİRİŞ

Bu gezegene şöyle bir uğrayıp giden bir konuk bile, dedim kendi kendime, bu gazeteyi eline alıp şu bölük pörçük açıklamalara bir göz atsa, İngiltere'nin ataerki bir düzenle yönetildiğini anlamazlık edemezdi.

Virginia Woolf, 1992, s.39.

Feminist literatürde erkek egemen toplumu işaret etmek üzere kullanılan bir kavram olan ataerki, kökeni kapitalizm öncesine uzanan, erkeklerin kadınların emekleri ve bedenleri üzerinde tahakküm kurduğu eşitsiz cinsiyet ilişkileri sistemini ifade eder. Kavram akademide son dönemde gözden düşmüş, buna karşılık toplumsal cinsiyet (*gender*) kavramı yaygınlaşmıştır. Ancak feminist ataerki kavramı feminist mücadelenin ürünüdür ve pek çok feminist için hala temel bir kavramdır.

Toplumsal cinsiyet “kadınlık” ile “erkeklik” rol ve davranışlarının toplumsal ilişkilerle kurulduğunu, bu nedenle değiştirilebilir olduğunu anlatır. Kavramın feminist çalışmalarda yaygınlık kazanması kadınların toplumsal konumunun çeşitli veçheleri, kadın emeği ve kadın bedeni üzerine yeniden düşünmeyi sağlamıştır. Bununla birlikte, toplumsal cinsiyet kavramı, cinsler arası eşitsizliklerin yapısal ya da tarihsel analizinden çok, yansız bir betimlemesini sunma tehlikesi barındırır. Bu nedenle ataerki kavramına kıyasla çok daha sınırlı bir içeriğe sahiptir.

Ataerki feminist kuramsal tartışmaların yanı sıra feminist politikaların oluşturulmasında da temel bir kavramdır. Günümüz Türkiye’sinde de kadın emeğini ve bedenini tahakküm altına almaya çalışan esnek üretim biçimlerinden kürtaç yasağına liberal – muhafazakâr politikalar karşısında feminist hareketin ataerki kavramı üzerine yeniden düşünmesinin önemli olduğu kanısındayım.

Bu düşünceden hareketle, ataerki kavramının feminist teorik ve politik yeniden inşa sürecini incelemeye çalışacağım. Bu süreçte, feminizm içindeki temel ayrışmaların da ataerki kavramında düğümlendiğini göstermeye çalışıyorum. Ayrıca kadınların günümüzdeki konumunun çözümlenmesinde ataerkinin tek başına açıklayıcı olmadığını, ataerkiyle birlikte kapitalizmin incelenmesi gerektiğini yineliyor, kadınların kurtuluşunun ataerki kapitalizmle mücadeleden geçtiğini savunuyorum.

Ataerkinin (*patriarchy*) kavramsal kökeni onyedinci yüzyılda siyaset bilimi alanında Thomas Hobbes, Sir Robert Filmer ve John Locke arasındaki tartışmaya dek uzanır. Sonraki dönemlerde Adam Smith, Karl Marx, Friedrich Engels eski aile biçimlerini ya da eski üretim biçimlerini ifade etmek için bu kavrama başvurmuştur. Sosyoloji alanında Max Weber eski otorite biçimlerini tanımlamak üzere ataerkiyi kullanmıştır.

Radikal feministler siyaset bilimi ya da sosyoloji metinlerinde geçen ataerki kavramını, erkek egemenliğini ve erkek egemen sistemi adlandırmak üzere yeniden tanımlayıp, feminist literatüre kazandırmıştır. Yeni içeriğiyle kavram kadınlarla erkekler arasında, hayatın farklı alanlarındaki eşitsiz ilişkileri tanımlamaktadır. Daha sonra Marx'tan ve Marksizmden beslenen feministler ataerkinin içeriğini genişleterek, kapitalist üretim biçimiyle bağına kurmuştur.

Bununla birlikte kendini Marksist olarak tanımlayan feministler arasında bir ayrışma ortaya çıkmıştır. Bir kanat ataerkiyi, ideoloji ya da cinsellikte temellenen, tarih dışı bir olgu olarak görüp reddetmiştir. Marksist feminist adıyla anılan bu gruba göre kapitalist toplumda kadınların ezilmesi, kadınların erkeklerle değil sermayeyle ilişkisiyle bağlantılıdır. Öbür kanat, feminizmle Marksizm arasındaki ilişkinin çelişkili yanına dikkat çekerek, kadınların ezilmesini, sınıf sömürüsüyle erkek egemenliğini sentezleyerek açıklamaya çalışmıştır. Kendisini sosyalist feminist olarak adlandıran bu grup, günümüz toplumunda kadınların ezilmesini kapitalizmle ataerkinin ilişkisi temelinde açıklamaktadır.

Dolayısıyla ataerki, radikal feministlerle sosyalist feministlerin cinsiyet eşitsizliğini açıklamada başvurduğu temel kavramdır. Bununla birlikte ataerkinin bu iki feminist yaklaşımda kapladığı yer aynı değildir. Ataerki kavramına yaklaşımı bakımından sosyalist feministleri radikal feministlerden ayıran iki kritik nokta bulunmaktadır. Birincisi sosyalist feministlerin ataerkiyi kavrayışında temellenir. Radikal feministler ataerkiyi evrensel, kimi zaman ideoloji kimi zaman biyolojiyle açıklanan bir yapı olarak tarif ederken, sosyalist feministler ataerkiyi tarihselliği içinde, toplumsal üretim ilişkileriyle bağlantılı yapısal bir sistem olarak yeniden tanımlamıştır. İkincisi kadınları ezilmesinin nedenine dairdir ve dolayısıyla feminist mücadeleyi ve feminist politikaları belirler. Radikal feministler günümüzde cinsiyet eşitsizliğini sadece erkek egemenliği sistemi olarak ataerkiyle açıklayıp, feminist mücadeleyi ataerkiye karşı bir mücadele olarak yürütürler. Sosyalist feministler ise günümüz toplumunu karakterize eden iki sistemi, kapitalist üretim ilişkileri ile ataerki toplumsal ilişkileri birlikte ele alırlar. Bu ayrım, sosyalist feministlerin günümüz toplumunu *ataerki kapitalizm* ya da *kapitalist ataerki* biçiminde kavramlaştırması ile kendini dışa vurur.

Radikal feministler cinselliğe, kadın kültürüne, erkek egemenliğine, ataerkil kültür ve ideolojinin yeniden üretildiği alan olarak aile ve diğer kurumlara vurgu yaparken, sosyalist feministler sınıfa, ücretli işe, ücretsiz kadın emeğine ve ataerkil kapitalizmin yeniden üretildiği kurum olarak aile ile diğer kurumlara odaklanırlar.

Esas olarak radikal feminizm, Marksist feminizm ve sosyalist feminizm aynı kadın hareketi içinden doğmuştur. Üçünün de tarihi 1960'ların sonlarında ABD'de, kendilerini Radikal Kadınlar (*Radical Women*) olarak adlandıran sol hareket içindeki kadın gruplarına uzanmaktadır (Evans, 2003; Hennessy ve Ingraham, 1997; Rowbotham, 1996; Vogel, 1995; Young, 2008). Radikal Kadınlar 1967 kışında New York ve Chicago'da "kadınların özgürleşmesi" şiarıyla toplanmaya başlamıştır (Evans, 2004: 27). Toplantılarda süregiden tartışmalar, kadınları iki ayrı gruba bölmüş; erkek egemen soldan bütünüyle ayrılmak isteyen grup *radikal feminist* adını alırken, diğerlerine *politicos* denmiştir (Evans, 2004: 27; Echols, 2003: 51). Erken dönem radikal feministler solun, savaş karşıtı hareketlerdeki cinsiyetçi tutumuna karşı ortaya çıkmıştır (Dicker, 2008: 75). Hareketin kökeninde, ayrıca, erkek şiddetine karşı mücadele ile diğer kadınlarla dayanışma düşüncesi yatmaktadır (Brenner, 1996: 55). *Politicos*ların içinden Marksizmle bağlantılı, yeni bir teorik ve örgütlenme perspektifi taşıyan bir feminizm gelişmiştir (Evans, 2004: 27). Başlarda geniş içerikte sosyalist feminist ya da Marksist feminist olarak adlandırılan bu grup "kadın sorununu" sınıf mücadelesinin bir bileşeni olarak tarif etmiştir.¹

Bu süreçte Marksist feministlerin bir bölümü, feminist sorulara Marksist yanıtlar aramanın yarattığı hayal kırıklığıyla feminizm ile Marksizm arasındaki ilişkiyi sorgulamaya başlamıştır. Buna göre Marksizm cinsiyet eşitsizliğini açıklamada yetersiz kalmış, feminist mücadele kapitalizme karşı verilen sosyalist mücadelenin içine gömülmüştür. Feminist teoriyi ve mücadeleyi daha ileri götürebilmek için alternatif bir çerçevenin oluşturulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Böylece Marksist feminizm içinde bir kanat solun cinsiyetçi tavrını eleştirerek, kendi özgürlükleri için de mücadele etmeleri gerektiğini anlamış; aynı zamanda, kadınların özgürleşmesinin toplumsal ve ekonomik eşitlik için mücadeleden ayrı tutulamayacağını görmüştür (Kennedy, 2008: 499). Sosyalist feminist mücadeleyi, erkek egemenliğiyle sınıf sömürsüne karşı mücadele olarak teorileştirmiştir. Sosyalist feminist praksis, yükselen radikal feminizmle verili sol arasında kalan kadın aktivistlerce geliştirilmiştir (Kennedy, 2008:

¹ Sosyalist feministler işçi sınıfından kadınların sorunlarını öncelikli ele almıştır (Dicker, 2008: 95; Brenner, 1996: 53). 1969'da Boston'da faaliyete başlayan *Ekmek ve Güller* en tanınmış sosyalist gruplardan biridir.

500). *Sosyalist feminizmin* kendini ayrıştırmasıyla *Marksist feminizm* cinsiyet baskısını sınıf baskısına indirgeyen feminizm için kullanılmaya başlamıştır.

Bu makalede “*patriarchy*” kavramına karşılık “*ataerki*” sözcüğünü kullanıyorum. Kavram Türkçe’de ataerkinin yanı sıra “*patriyarka / patriarka*”, “*pederşahi*”, “*babaerki*” sözcükleriyle de karşılanmaktadır. Bir parantez açarak farklı karşılıklar arasında neden ataerki kelimesini tercih ettiğime açıklık getirmek istiyorum.

İngilizce literatürde *patriarchy* terimi babanın egemenliğinden üretim biçimine uzanan bir anlam çeşitliliği içermekle birlikte, feminist teori ve mücadele bu terimi *erkek egemenliği sistemi* olarak kavramlaştırarak literatüre kazandırmıştır. Çağdaş yazında ataerkiyi ilk anlamlarıyla ele alarak günümüz toplumunda ataerkinin ortadan kalktığını ileri süren yaklaşımlar olduğu gibi, ataerkiyi kadınların ezilmesinin temeli olarak gören yaklaşımlar da mevcuttur. İzleyen bölümde görüleceği üzere İngilizce feminist literatürde de ataerkinin ideolojik bir yapılanma olarak mı yoksa tarihsel, kendi dinamikleri olan bir sistem olarak mı tarif edileceği, feminizmin nasıl tarif edildiğine bağlı olarak değişmektedir. Türkçe literatürde de ataerkiyi bir ideoloji ya da tarihsel kalıntı olarak kabul eden çalışmalar bulunmaktadır. Kavramın Türkçe’de (İngilizce’de olduğu gibi) barındırdığı bu içeriklere karşılık, feminizmin bu kavramı erkek egemenliği sistemi biçiminde yeniden tanımlayarak literatüre kazandırması politik bir kazanım olarak görülebilir. Ayrıca, ataerki sözcüğünün Türkçe olması sözcüğü kullanmak için bir nedendir. Üstelik, ataerki, kavramın orijinal anlamı “*babanın egemenliği*” ile köken ilişkisini yansıtmaması bakımından önemli görünmektedir. TDK sözlüğünde “*ata*” sözcüğünün ilk karşılığı baba, ikinci karşılığı “*dedelerden ya da büyük babalardan her biri*” olarak verilmiştir. Sözcük “*ata*”, yani babalar, dedeler üzerinden aktarılan erkek egemenliğini işaret etmektedir. TDK sözlüğü de ataerkiyi “*soyda temel olarak babayı alan ve ailede çocukları baba soyuna mal eden topluluk düzeni*” biçiminde tanımlamaktadır. Bu köken ilişkisi, kavramın arkaik yapısının yanı sıra, günümüzün kapitalist toplumunda kadınların ezilmesinin erkeklerle bağlantısını da açık hale getirmektedir. Böylece ataerki, terimin kavramsal içeriğini kısmen de olsa ortaya koyabilmektedir.

İzleyen bölümlerde ilkin Filmer, Locke, Marx ve Engels ile Weber’in metinlerinde ataerki kavramının tarihsel kökenlerini araştıracağım. Ardından feminist hareket içerisinde kavramın yeniden inşa sürecini, farklı feminist grupların kavrama kazandırdığı farklı içeriklerle birlikte

ele alacağım. Bu bölümde önce ilk feminist metinlere kısaca göz atacak, sonra radikal feministlerin, ardından da sosyalist feministlerin ataerkiyi nasıl kavradığını inceleyeceğim. Son olarak ataerki ile kapitalizm arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik çeşitli yaklaşımları hatırlatacağım. Bu çalışmada ataerki kapitalizm çözümlemesinin, kuramsal tartışmaları barındırmasının yanı sıra günümüzde feminist taleplerin oluşturulmasında da yol gösterici olacağını savunuyorum.

Ön Söz : ‘Ataerki’nin Kökenine Yolculuk

Kelimelerin anlamlarını kodlamaya kalkışanlar, kesinlikle kaybedecekleri bir savaşın içinde yer alırlar; çünkü kelimeler de – tıpkı belirtmeleri amaçlanan fikirler ve nesneler gibi- bir tarihe sahiptir. Kelimelerin anlamlarını –insan icadının ve tahayyülünün hareket alanından bağımsız bir biçimde- zaptedip sabitleme eğilimi, ne Oxford profesörleri ne de Academia Française tarafından tamamiyle önlenebilmiştir.

John Wallach Scott, 2005, s.19.

Shelley Wright ataerkinin şeceresini araştırdığı yapıtında (1997: 127) “şayet sözcüklerin kendi başına bir önemi varsa”, ataerki sözcüğü de “Batı feminizminin merkezi sözcüklerinden biridir” diye yazmıştır. Erkekler tarafından “efendilerin hikayesi” yollu uydurulmuş olan ataerki, tarihi ve bağlamı olan bir kavramdır.

Ataerkinin (*patriarchy, le patriarcat, das patriarchat*) orijinal anlamı “babanın egemenliği”dir. Sözcük *pater* (baba) ve *archie* (yönetim) sözcüklerinin birleşmesinden oluşur.² İngilizce’de *patriarchy* başlıca üç anlama sahiptir: İlki özellikle Yunan Ortodoks gelenekte, Hristiyan liderlerde görülen dini güce referans verir: İstanbul’daki başpiskopos kilisenin patriği (*patriarch*) olarak bilinir. İkincisi, babanın/kocanın karısı, çocukları ve diğer aile üyeleri üzerindeki yasal gücünü ifade eder. Bunun kökeni Roma Hukuku’ndan gelir. Üçüncüsü, erkek egemenliğinin feminist eleştirisini anlatır (Bennett, 2006: 55).

Patriarchy kavramının dolaysız referansı *babayadır*. Kavram çoklukla kapitalizm öncesi toplumları çağrıştırır. Örneğin feodal toplumda “efendiler” sınıfsal ve cinsel tabiyetin temeliydi; efendiler mirası, cinselliği ve evliliği eş zamanlı denetleyen “baba”lardı³

² Christine Delphy Sanskritçe, Yunanca ve Latince’de aynı olan *pater* sözcüğünün çağdaş anlamda baba anlamını taşımadığını belirtir. Delphy’nin aktardığına göre *pater*, hukuk dilinde başka kimseye bağlı olmayan ve bir aile ile bir mülk üzerinde otoritesi olan erkekler için kullanılırdı (2007: 279).

³ Gerda Lerner ilk Mezopotamya toplumlarında da aileyi “ataerki aile” olarak niteler. “Erken dönemlerde *patriarch* aile üyeleri ve aile üzerinde tartışmasız otoriteye sahipti. Kadın kocasını “ba’al” ya da “efendi”

(Dahlström ve Liljeström, 1983: 3). Aile üyeleri evde babanın adıyla bir arada bulunuyordu ve özel ve kamusal alan içiçe geçmişti. Leonore Davidoff'un (2002a: 60) pek güzel tarif ettiği gibi, "babalar, özel ve kamusal alanı birbirine bağlıyordu". Babanın otoritesi mutlak monarşiyle benzerdir. Aile babasına (*pater familias*) kendi altındakilere karşı sınırsız bir güç kullanma yetkisi verilmiştir. Onları kendi çıkarı ya da mülkünün çıkarları için kullanabilir; çocukların ne yapacağına, işbölümüne ve evliliğe karar verir (Dahlström ve Liljeström, 1983: 3).

Toplumun üretim ve yeniden üretim (üreme) süreçlerinin başında olmak, basitçe aile reisi olmaktan öte bir şeydir. Fortes'in terminolojisinde *pater familias* aynı zamanda siyasal-hukusal düzenin (*politico-Jural order*) bir türevi ya da ona ulaşmanın köprüsüdür. Çoğu toplumda yetişkin erkeklik konumu, ev halkının başkanlığı ile kamuyla ilgili olaylarda özerk rol, birbirleriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır (La Fontaine'den aktaran Maisels, 1999: 374).

Özellikle *in patria potestas* [sınırsız baba yetkisi / ataerki] [sahibi] olmak ve genel olarak ataların kuşağına ("büyükler") bağımlı bulunmak, kadınların hayati bir zorunlulukla bağımlı olması, genç [erkek] üyelerin karşı çıkmayıp içlerine sindirebilecekleri bir bağımlılık, yaşam çemberinde onları ailede başkanlığa ve büyükler arasına katılmaya [kıdemliliğe] götüren yolda bir basamak, tüm erkeklere açık "uygun yol" ve evlenmeleriyle kendi yetkisi altında bir evhalkının kurulmasına varacak önemli bir adım olarak görünecektir (Meillassoux'dan aktaran Maisels, 1999, 274-275).

Ailenin efendisi "baba" ile toplumun efendisi arasındaki paralellik çarpıcıdır. Örneğin, Mezopotamya kentleri bir "büyükler" grubu, bir kral ve bir meclis tarafından yönetiliyordu. *Büyükler* tapınakların "yöneticiler kurulu" idi. Bu *büyüklerden* biri oikosun başıydı. Oikos üyeleri *pater familias* velayeti altında birbirlerine yakın mekanlarda yaşırdı.⁴

Filmer'den Locke'a Ataerki

Ataerki'nin kavramsal kökenine ilişkin en önemli referanslardan biri Sir Robert Filmer'dır. Filmer ataerki düzeninin önemli taraftarlarından biri kabul edilir. Ölümünden sonra (1680) yayımlanan kitabının adı *Patriarcha*'dır. Filmer'ın yapıtında *patriarcha* politik gücün tarihsel kökenini ifade eder. Buna göre hiç kimse özgür doğmaz, herkes ailenin tabiyeti altında doğmuştur. Filmer ailenin egemenliğini babanın egemenliği, babalık hakkı olarak adlandırır.

(*master*) adıyla çağırırdı; koca evin ya da tarlanın "ba'al"ı olarak görülürdü. Bu dönemde baba kızını köle ya da fahişe olarak satabilirdi, ancak sonra bu yasaklandı" (Lerner, 1986: 168). "Ba'al" efendi, sahip, kral (Molek) ve tanrı anlamlarına gelir.

⁴ *Büyükleri* anlatan terim, çoğul biçimiyle ab-ba-ab-ba-me olup, "babalar" anlamına gelen sözcük ile aynı etimolojiye sahiptir (Maisels, 1999: 274).

Filmer'in yapıtı döneminin tartışmalarının bir ürünüdür. İngiltere'deki iç savaş⁵ boyunca monarşi ile onu destekleyen ataerkil teori ciddi bir biçimde sorgulanmıştı. *Cumhuriyetçiler* kralın yetkilerinin sınırlanmasını istiyorlardı. Örneğin filozof Thomas Hobbes, güçlü egemenliğin taraftarı olmakla birlikte, politik gücün Tanrıdan gelmediğini, insanlığın *babası* Adem'e bahşedilen ruhani tözde temellenmediğini ileri sürüyordu. Hobbes'a göre politik güç erkekler arası bir sözleşmenin, anlaşmanın sonucuydu. Aslında Filmer bu görüşlere karşı ataerkil konumu desteklemek üzere yapıtını kurgulamıştır (Butler, 1978: 137).

Filmer'in kitabı *Kitabı Mukaddes*'in yorumuna dayanır. Bu yorumda iki argüman öne çıkmaktadır: İlki, kadınlar erkeklere tabidir. Kadınlar her durumda erkeklerden daha aşağıdadır; kız kardeşler erkek kardeşlerden, kadınlar kocalarından, prensesler prenslerden aşağıdadır. İkincisi, insanlar arası eşitsizlik, otoritenin mutlak önceliğidir (Filmer ve Laslett, 2009: 12). Filmer *Kitabı Mukaddes*'te tanrının Adem'e tüm insanlar üzerinde egemenlik bahşettiğini savunur.⁶ Adem'in egemenliğini bütün babalara doğru genişletir: “Sadece Adem değil, ardından gelen bütün *patriarchlar* babalık hakkına, çocuklar üzerinde ilahi egemenliğe sahiptir” (2011: 8-9).

Filmer'in savunduğu gibi ataerki ile dinsel yapı arasında bağ var mıdır? Babanın otoritesinin tanrı buyruğuyla örtük bir bağı olduğu söylenebilir. Başlıca bağlantı Eski Ahit üzerinden kurulmaktadır. Örneğin, kadının Adem'in kaburgasından yaratıldığı miti, binlerce yıldır, kadının aşağı konumuna tanrısal dayanak alınmıştır (1986: 183). Çeşitli araştırmacılar da ataerkinin kökeninde mitleri ve dini görmektedir. Örneğin Wright'e (1997: 127) göre ataerki kavramı ölüm, doğum, günahlardan arınma, yeniden diriliş gibi ilksel mitlerle bağlantılıdır. Ayrıca, babanın “doğal” otoritesi Hristiyan simgeciliğinin merkezinde yer alan Tanrı Baba fikrinden ilham almıştır: Üreme, erkeğin etkin, kadının ise “yalnızca edilgen bir kap olduğu” (Davidoff, 2002a: 60) inancına dayanmakta; çocuk erkeğin tohumunun bir ürünü olarak görülmektedir. Bu, haliyle, babaya, çocukların üzerinde mutlak egemenlik kurma hakkı vermekte; babalar çocukların din, disiplin, sağlık eğitiminde tek belirleyici haline gelmektedir.

Filmer'in yaşadığı dönemde, onyedinci yüzyılda, baba ailenin efendisidir. Aile toplumun merkezi olmasının yanı sıra toplumsal ilişkilerin en küçük modelidir. Aile-toplum arasındaki

⁵ 1642 - 1651 yılları arasında Cumhuriyetçiler ve Kraliyet yanlıları arasında süregiden politik çatışma.

⁶ “Tanrı Adem'e sadece kadınlar üzerinde ve onlardan çoğalan çocuklar üzerinde değil ... bütün yeryüzü üzerinde ... ve yeryüzündeki bütün canlılar üzerinde hakimiyet verdi” (Filmer ve Laslett, 2009: 241).

bu ilişki, kralın otoritesini babanın otoritesine bağlar.⁷ Bu düşünce Davidoff'un kapitalizm öncesinde babanın özel ve kamusal alanı birbirine bağladığına ilişkin düşüncesinin bir başka ifadesi olarak görülebilir. Toplumsal yasaların koyucusu *babadır*. Filmer da (2011: 12) her türlü prensin, kralın otoritesinin *Supream* babanın doğal ve ilahi otoritesi olduğunu yazmıştır. Melissa A. Butler'e (1978: 136) göre, bu bağa dayanarak, tabiyet altındakilerin politik yükümlülüklerinin doğası kolayca açıklanabilir. Ayrıca babanın otoritesi ile monarşik güç arasındaki bağ, tebanın gözünde ailenin ve monarşinin meşruiyetini kurucu işlev görür. Nitekim Filmer kralın egemenliğinin mutlak olduğunu, halkın "babası" olarak kutsal bir biçimde atandığını ileri sürmüştür. Filmer'e göre toplum bir ailedir ve aile tek bir bireye, erkek bireye indirgenebilir. Ailenin baba tarafından yönetimi, bütün yönetimlerin gerçek kökeni ve modelidir.⁸

Filmer'da karşımıza çıkan feodal ataerkil dünya tasavvuru, onyedinci yüzyılın sonlarından itibaren kuramsal bir eleştiriye uğramış, liberal düşüncenin kurucuları toplum düzenine ilişkin bir paradigma değişikliğine gitmiştir. Kapitalizmin kuramsal altyapısını hazırlayan liberal düşünce, eski toplumsal bağların yerine yeni özgür ve rasyonel bireylerin eşitliğini önermektedir: Liberallerle ayrıcalıklı asiller arasında olduğu gibi serflerle asiller arasındaki eşitsiz ilişki, yerini, "özgür" işçiyle kapitalistin ilişkisinin temelleneceği özgürler arası ilişkiye bırakmalıdır. Filmer'ın yapıtında savunduğu -aterkil- toplum yapısında bireyin toplumsal konumu bireysel seçimle ilgisi olmayan, yaradılışla kutsal bir biçimde atanan bir örüntü sergiliyordu. Bu düşünce, liberalizmin kurucularından Locke gibi düşünürlerin insan doğası ile toplumsal ve politik örgütlenmelere ilişkin geliştirdiği yeni bir anlayışla yer değiştirmiştir. Politik güç, özgür doğmuş bireyler arasındaki toplumsal sözleşmeye dayanır. Toplumsal sözleşme ile bireysel seçim, doğumla gelen statü ile kutsallığın yerini almıştır.

Özgür bireylerin seçimleri ile toplum sözleşmesine dayanan yeni anlayış bütün bireyleri soyut düzlemde eşitler. Bu eşitliğin görünürde bir eşitlik olması bir yana, yeni toplumsal düzende kadınların konumunun değişmesine ilişkin bir vurgu da yoktur. Liberaller başlarda kadınların konumunun değişmesine direnmiş; kadınların dışarıda bırakılmasının "insanların eşitliği" üzerine kurulu liberal düşünceyle çeliştiği eleştirilerinin yöneltildiği üzerine bir

⁷ Bu çerçevede bir diğer önemli tartışma erkek egemenliğinin devlet eliyle kurumsallaştırılmasına dairdir. Örneğin Gerda Lerner ataerkil ailenin, çok daha önce, Hammurabi Kanunları'yla devlet gücünün bir biçimi olarak kurumsallaştırıldığını ileri sürer (1986: 140).

⁸ Filmer'ın kendisi de bir efendi (*patriarch*) modelidir (Butler, 1978: 137). Kent'li, toprak sahibi bir beyin on yedi çocuğunun en büyüğüdür. 1610 yılında, büyük bir mirasa konan, çocuk yaşta bir kadınla evlenmiştir. Filmer'a 1619'da Kral James I tarafından şövalye nişanı verilmiştir.

takım düzenlemelere gitmişlerdir (Butler, 1978: 136). Örneğin Filmer’a savaş açan Locke’un düşüncesi toplumsal ve politik bir örgütlenme olan ataerkiyle mücadele üzerine kuruludur. Ataerkinin siyasal alanda ve ailedeki içerimlerini eleştirirken kadınların tabiyeti üzerine de değerlendirmelerde bulunmuştur.⁹

Locke’a göre de (2008: 78) evlilik toplumun temelidir. Evlilik kadınlarla erkeklerin gönüllü anlaşmasıyla kurulur. Aile bağı üremeye ilgili ihtiyaçlara dayanır; çocuğun ihtiyaçları kadınla erkeği evlilik bağıyla bir araya getirir. Locke siyasal toplumu özgür, eşit, rasyonel ve mülkiyet sahibi olabilen insanların birliği olarak tanımlamıştır. Evlilik bağı üreme adına kurulurken, mülkiyet yararına sürdürülür (Butler, 1978: 144). Locke’a göre, Havva’nın ve diğer bütün kadınların tabiyeti her kadının kocasına tabiyetinden farklı değildir. Eğer ki bu tabiyet “hükümetin orijinal bağısı ve monarşik gücün temeli” olsaydı, koca sayısı kadar monark olurdu. Adem’e bahsedilen güç sadece her kocanın aile içindeki evlilik gücüdür, politik güç değildir. Kocanın karısıyla ortak mülkiyetindeki nesnelerle toprağı düzenleme gücüdür, ancak kadının yaşamı ya da ölümü üzerinde politik güç değildir (Locke, 1823: 34).

Görüldüğü üzere Locke erkeklerin ataerki egemenliğini, kadınlara bazı haklar tanıyarak kısıtlamıştır, örneğin kadınlar kocalarının denetimi dışında mülk edinebilir. Lock’a göre erkeğin kadın üzerinde, İncil’den ve Tanrıdan aldığı güçle kurduğu tahakküm ortadan kalkmalıdır (2008: 27).

Locke liberal düşüncede kadının konumuna bir alan açtığında, kadınları erkeklerle eşitleme hevesinde olmamıştır. Tersine erkeklerin üstünlüğünü kabul etmektedir. Locke’un eleştirisi bu üstünlüğün ilahi kökenine yöneliktir. Erkek üstünlüğü tanrısal buyruk değil, doğal yaradılıştan kaynaklanır. Erkekler daha güçlü ve daha yeteneklidir (2008: 27). Locke, böylece, kadınlarla erkekler arasındaki ilişkiyi, evlilik ilişkisini, Filmer’ın tanımladığı ruhani kökeninden sıyırmış, verili aldığı erkek üstünlüğünü doğal nedenlere bağlamıştır. Locke, ataerki ilişkisi göklerden yere indirerek, ona doğal, *rasyonel* bir nitelik kazandırmıştır.¹⁰

⁹ Locke siyasal alanda ataerkiyle mücadele ederken aile içindeki ataerkiyle de mücadele etmek zorundaydı, çünkü Filmer kralın egemenliğini babanın egemenliğinden türetmişti. Locke’a göre Filmer’ın iki varsayımı bulunmaktadır: “Kimse özgür doğmaz” ve bunun üzerinde temellenen “bütün yönetimler mutlak monarşidir”. Locke bu tezleri savaş açmıştır. “Filmer her ne kadar sözleşme düşüncesine karşı dursa da, bugün dışında hiçbir çağda hiçbir ülkede monarşiyi ilahi adalet (*jure divine*) olarak ileri sürmesi kolay olmayacaktır” (1823: 8).

¹⁰ On altıncı yüzyılda liberal düşüncenin bireysel eşitlik fikrini ortaya atarak, kralların/efendilerin mutlak iktidarına karşı çıkmasına karşın erkek üstünlüğünü savunmasına kayıtsız kalmayan kadınlar da olmuştur. Erkekler “meşaleyi alıp mutlakiyetçi tiranlığa karşı çıkarak özgürlük ve eşitliği savunurken”, kadınlar kendilerinin “neden dışarıda bırakıldığını merak ediyordu” (Mitchell, 1998: 32). Mary Astell 1700 yılında şöyle yazmıştır: “Eğer Mutlak Hükümlanlık Devlet içinde gerekli değilse nasıl oluyor da aile içinde gerekli sayılıyor? Ya da aile içinde gerekliyse neden Devlet için de aynı şey geçerli değil? Çünkü biri için öne sürülecek gerekçenin diğeri için daha geçersiz olması mümkün değildir”. “Eğer bütün insanlar doğuştan özgürse nasıl

Jean Jacques Rousseau'nun kadına, kadın emeğine, aile ile devlet arasındaki ilişkiye dair görüşleri Lock'la paraleldir. Rousseau'ya göre erkek üstün kadın ise tabidir, cinsiyete dayalı işbölümü cinsler arasındaki temel farkın yansımasıdır. Toplumsal ilişkiler geliştikçe, pasiflik ve ürkeklik, kadınların kişisel yazgıları halini almıştır. Kadının yazgısı ailenin yeniden üretimidir, ki bizzat aile birliği kadına bağlıdır. Rousseau'ya göre, cinsler arasındaki ilişkilerdeki pasiflik, ürkeklik ve tevazu, kadınsı özelliklerdir (Lange, 2002: 30)

Rousseau'nun yapıtlarında aile üzerine farklı yorumlara rastlanmaktadır. M. Butler da Rousseau'nun aile ile devlet ilişkisi üzerine iki çelişkili argüman geliştirdiğini ileri sürer. Rousseau 1762'de *Toplum Sözleşmesi*'nde, aile politik toplumların ilk örneğidir (1992: 3) diye yazmıştır. *Politik Ekonomi Üzerine Söylem*'de aile teriminin, büyük ailenin yönetimine, devlete genişletildiğini ancak devletin aile ile hiç bir ortak yanının bulunmadığını ileri sürmüştür (2004: 1). Rousseau, ilkinde, Locke'un izinde kadının erkeğe tabiyetini doğallaştırmaktadır. İkincisi, Rousseau'nun kendini Filmer'ın ataerkil teorisinden uzak tutma çabasının ürünüdür (Butler, 2002: 223).

Kapitalizme geçiş sürecinde babanın (ve kralın) “mutlakiyeti” başka biçimlerde de sorgulanmaya başlamıştır. Örneğin Wright dinde Reformasyonun, hatta on yedinci ve on sekizinci yüzyıllardaki Avrupa devrimlerinin ataerkil dini yapıya meydan okuduğunu ileri sürmüştür. Wright'a göre erkekler bu süreçte Babanın/Kralın ataerkil egemenliğinden politik ve ekonomik olarak özgürleşmeyi talep etmekteydi. Böylece bu dönemin bitiminde ataerki “evcilleştirildi”. Kadınlar şimdi ev içindeki özel alanda çok daha güçlü bir biçimde babanın / efendinin egemenliği altına alınmış oldu. *Ataerkinin özelleşmesi*, burjuva kapitalizminin gelişimiyle ve politik yapılardaki serbestleşmeyle paralel gelişti. “J.J. Rousseau ile A. Smith, M.L. King ile S. Johnson, E. Burke ile Robespierre tek bir konuda hemfikir olabilirdi: Kadın aşağı statüde ve itaatkar idi” (Wright, 1997: 128). Wright'a göre eski ataerki, sadece, erkeklerin yeni liberal demokratik birliğini, yeni *rasyonel* ataerkiyi kurmak üzere yıkılmıştır.

On dokuzuncu yüzyılda çocuklara ve çocuk emeğine ilişkin düzenlemeler de ataerkil yetkeyi sarsmıştır. Çocuk haklarının gündeme gelmesi ve çocuk emeğine duyulan ihtiyacın azalmasıyla babanın mutlak yetkesi sorgulanmaya başladı. Babanın çocuklar üzerindeki

oluyor da bütün kadınlar köle doğuyor? Kadınlar, erkeklerin *tutarsız, belirsiz, bilinmeyen, keyfi* iradelerine tabi olduklarına göre, bu, Kölelik Durumu değil de nedir?” (aktaran Mitchell, 1998: 32).

egemenliği azalırken, mahkemeler anne ve çocuktan yana kararlar veriyordu.¹¹ Cinsiyete dayalı işbölümünün kapitalist toplumda erkeğe yüklediği yeni rol sonucunda, babanın egemenliği biçim değiştirdi. Babalık “ailenin geçimini sağlayan tek kişi” olarak yeniden tanımlandı. İşçi sınıfı erkekleri hem erkek hem de baba olarak bu gücü elinde tutuyordu. “Babalık yalnızca erkek olmanın değil, yetişkin bir erkek oluşun da önemli bir göstergesiydi ... toplumsal cinsiyet düzeninin kurulmasında babalık önemli rol oynadı” (Davidoff, 2002a: 60).

1.2. Politik Ekonomide Ataerki

Ataerki kavramının politik ekonomide erken kullanımına insan toplumlarının tarihini inceleyen Smith, Marx, Engels’in yapıtlarında rastlanmaktadır. Sosyoloji alanında Weber örnek alınabilir. Bu düşünürler ataerki kavramını eski aile biçimi, eski otorite biçimi, ya da, eski hane üretim biçimi olarak kullanırlar.

Smith (1982) insanlık tarihinde farklı aşamaları incelediği ders notlarında çeşitli insan topluluklarında hane içinde babanın egemenliğine dayanan ataerki otoriteye yer vermiştir. Roma Hukuku’nu ve çeşitli toplumları inceledikçe, erkeklerin kadınlar karşısında yasalar nezdinde haklara sahip olduğunu görmüştür. Aile Hukuku bölümünde babanın karısıyla, ebeveynin çocuklarıyla ve efendilerin hizmetkârlarıyla ilişkisini teker teker ele almıştır. Hane içi ilişkileri hane üyelerinin birbiriyle ilişkisi biçiminde değil, daha çok *babanın* her biriyle ilişkisi biçiminde ele alması manidardır. Smith karı ile koca ilişkisini incelerken erkeğin sınırsız boşanma hakkının olmasını eleştirmiştir (1978: 438). Baba çocuk ilişkisini incelerken, ailenin babanın mutlak yetkesi üzerine kurulu olduğu erken dönemlerde babanın çocuklarıyla ilişkisini şöyle tasvir etmiştir (1982: 449):

Baba, çocuklarını büyütüp büyütmeme kararını vermekte özgürdü. Çocuklarını büyütmeyi reddetmesi adaletsizlik sayılmazdı ... Yasanın engellediği tek şey dolaysızca çocukların öldürülmesiydi, ancak baba, şayet isterse, çocukları buna maruz bırakabilirdi.

Aile kavramı Latince’den türemiştir ve köle anlamına gelir. Smith, çocukların “köle” babanın “efendi” olduğu aile biçimini ve babanın çocuklarını öldürme hakkının olduğu Roma Hukuku’nu anlatmaktadır.

¹¹ Ancak babanın egemenliği öyle kolayca ortadan kaldırılır gibi değildi, hatta dönüştürülür gibi bile görünmüyordu. Davidoff’un 1870’lerden aktardığı bir mahkeme tutanağı, babanın sarsılmaz yetkesine duyulan inancı gözler önüne sermektedir: Hakim Lord Bowen babanın davranış ve tutumundan hiç hoşlanmadığını belirtmiş, ama baba hakkının “insanlık tarihinin en temel ilkesi” olması nedeniyle müdahalede bulunamayacağı doğrultusunda karar vermişti (2002a: 60).

Smith yer yer yönetsel anlamda hükümdarın ataerkil yetkesine de değinmiştir. Örneğin bir kraldan şöyle söz etmiştir: Ataerkil bir otoriteymiş gibi, halkının bir çeşit babasıymış gibi otoritesini tanrıdan alır ve ona karşı gelmek tanrıya karşı gelmek demektir (1982: 319-320). Yine bir başka yerde efendilerin - beylerin (*patriarch*) otoritesinin maddi dayanağına değinmiştir: Zanaatlerin ve imalatın bilinmediği ve insanoğlunun [!] lüksü neredeyse hiç tanımadığı ilk dönemlerde, zengin bir adamın mülkünü harcamasının hiçbir yolu yoktur, ancak başkalarına dağıtır; onlar böylece ona bağlı hale gelirler. Bütün efendiler bir çeşit bağımsız prenslerdir. Bütün bunların ötesinde efendilerin hatırı sayılır ölçüde doğal bir gücü vardır ve neredeyse tek yargı gücüne sahiptirler (1982: 202-203).

Smith'in hem hane içinde hane üyeleri üzerinde yetke sahibi *efendi* baba (*patriarch*) hem de belirli bir bölge ya da ülkede insanlar üzerinde yetke kuran *efendi* (*patriarch*) tanımlaması, erkeğin gücünü hane içinde ve hane dışında mutlak bir güç olarak kurmasının temellerini ortaya koymaktadır. Burada haneden devlete geçiş kritiktir. Davidoff (2002: 109) bu geçişi günümüz modern devletlerine doğru uzatmıştır. “Modern devletin yapısı, temelinde bir erkeğin yönettiği, evlilik ve kadın/çocuk bağımlılığı yoluyla bir arada tutulan hanehalkı varsayımı olmaksızın bugünkü şekliyle varolamazdı”.

Smith'in yapıtlarında ataerki babanın otoritesini tanımlamakta, hane içinden kamusal otoriteye doğru uzanan bir anlam çeşitliliği barındırmaktadır. Politik ekonominin en büyük eleştirmeni Marx ile Engels'in yapıtlarında ise ataerki üretim biçimiyle ilişkili ele alınmıştır.

Marx'la Engels babanın egemenliği olarak ataerkiyi, kavrama yeni bir ekonomik ve tarihsel anlam katarak kullanmışlardır. Yazarlar çeşitli yapıtlarında babanın egemenliği altındaki ataerkil aile ile ataerkil aile ekonomisine değinmiştir.

Engels *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde, Morgan ve Bachofen'den hareketle, tarihte anaerkil bir dönemin ardından kadınların statüsünün düşürüldüğü ataerkil dönemin ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Ayrıcalıklı erkek üstünlüğünün etkisini ilk olarak ataerkil ailede ortaya koyduğunu belirtmiştir (Engels, 1990). Morgan'dan alıntılanarak, ataerkil aileyi şu şekilde tanımlamıştır: Ataerkil aile, büyükbaş ve küçükbaş hayvan sürülerini yetiştirmek ve toprak mülkiyetini elde tutmak amacıyla, özgür ya da bağımlı bir grup insanın aile içinde, babanın egemenliği altında örgütlenmesidir (Engels, 1990: 62-63). Ataerkil ailede mülkiyeti elinde tutan ve üretim sürecini yöneten aile reisi erkektir. Kadınlar ve çocuklar erkek otoritesinin tahakkümü altındadır (O'Hara, 2001: 843). Marx'la Engels (1979) *Alman*

İdeolojisi'nde de ilksel topluluklarda tarımsal üretimin ilk aşamalarında “doğal” ataerkil aileye değinmişlerdir. Ataerkil ailenin başkanı (kabile başkanı), onun altında kabile üyeleri, en altta köleler yer alır.

Marx ile Engels ailenin mülkiyet sahibi ve üretici bir birim olduğu “ataerkil üretim biçimi”ni anarlar. Ataerkil üretim biçimini, bir üretim tarzı olarak kavramsallaştırmamışlardır; sadece kapitalizm öncesi belirli bir dönem boyunca hanelerdeki üretim biçimini resmetmek üzere kullanmışlardır. Marx (1997: 88), örneğin, *Kapital*'in birinci cildinde “kendi gereksinmesi için hububat, hayvan, iplik, keten bezi ve giyecek üreten bir köylü ailesinin ataerkil sanayisi hemen yakınımızdadır” sözleriyle kapitalist toplumda “ataerkil üretimin” kalıntısını işaret etmiştir. *Ekonomi Politüğın Eleştirisine Katkı*'da meta üretimi ile ihtiyaç için üretimin yapıldığı ataerkil köy üretim sistemini karşılaştırmıştır. Meta üretiminden farklı olarak, ataerkil köy sanayiinde iplikçi ile dokumacının aynı çatı altında yaşadığı durumda – diyelim ki ailenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere ailedeki kadınlar ip eğirirken erkeğin dokuma yaptığı durumda-, iplik ve kumaş *toplumsal* ürünlerdi; ip eğirmek ve kumaş dokumak ise aile çerçevesini aşmayan *toplumsal* işlerdi (1993: 48). *Alman İdeolojisi*'nde Marx'la Engels toplumsal emeğin farklı üretim sektörlerine dağılımından söz etmiş ve ataerkil üretim biçimine değinmişlerdir. Buna göre toplumsal işbölümü ticaret ile sanayi alanlarında işbölümüne yol açar. Farklı grupların görelı durumları tarım, sanayi ve ticarete uygulanan yöntemlerle bağlantılıdır. Bu yöntemler ataerkil ya da köleci olabilir (1979). *Komünist Manifesto*'da “ataerkil” ilişkiler, burjuvazinin silip süpürdüğü, yerine kendi özgöl ilişki biçimlerini geçirdiğı *eski* topluma ait kalıntılar olarak nitelenmiştir.¹²

Burjuvazi tarihte son derece devrimci bir rol oynamıştır. İktidara geldiğı her yerde burjuvazi tüm feodal, ataerkil, kırsal ilişkileri darmadağın etmiştir ... Modern sanayi ataerkil ustanın küçük atölyesini sanayi kapitalistinin büyük fabrikasına dönüştürmüştür (1998: 48-49, 55).

Manifesto'dan alıntıladiğı son cümlede ataerki, *Kapital*'de yer aldığı gibi, kapitalizm öncesi üretim biçimi altında, “hane reisinin”, babanın, üretim araçlarına sahip olup, üretim örgütlenmesini kontrol ettiğı bir yapı olarak tanımlanmıştır. Bu ataerki kavrayışı erkeğin efendi olduğu aile ilişkisine işaret etse de, kadınların erkekler tarafından baskılandığı erkek egemen ilişkiler sistemini tanımlamaz. Kavrama bu içeriğı çok sonra feministler kazandıracaktır.

¹² Orijinal çeviride “babaerkil” karşılığı tercih edilmiştir.

Sosyoloji alanında kavramın kullanımında Weber referans alınmaktadır. Weber egemenlik ve tabiyet ilişkisini açıklamak üzere “*Herrschaft*” kavramını kullanmıştır.¹³ Ataerki kavramını feminist literatüre kazandıran Kate Millett Weber’in *Herrschaft* kavramından hareket etmiştir (Murray, 2005: 7). Millett cinsler arasındaki ilişkinin, yüzyıllar boyunca süregittiği gibi bugün de *Herrschaft*, egemenlik ve tabiyet ilişkisi örneği olduğunu yazmıştır (Millett, 2000: 25).

Weber geleneksel otorite biçimlerini modern bürokratik otorite biçimleriyle karşılaştırarak ele almış; ataerkilliği en yalınkat, geleneksel egemenlik biçimi olarak nitelemiştir (1995: 337). Weber’e göre ataerkillik, hem ekonomik hem de akrabalık temelinde örgütlenmiş bir gruba (hane), belirli bir kalıtsal hukuk gereğince belirlenmiş tekil bir bireyin yönetmesidir (1995: 337). Ataerkillik, ataerki otoritenin aile içinde itaat edilmesi gereken kurallar koyması yoluyla işler. Ataerki güç hane reisi olan erkeğin sadece karısı ve çocukları üzerinde kurduğu otorite ile sınırlı değildir; hane reisi hane içindeki genç erkekler, hizmetkarlar ve köleler üzerinde de otorite sahibidir.

R.A. Sydie, Weber’in anne ve çocuktan oluşan temel aile biçimini yegane doğal aile biçimi olarak gördüğüne dikkat çeker. Weber’e göre kadını kendi mülkü yapmak isteyen erkeğin cinsel talebi bu doğal aile biçimiyle yer değiştirmiştir. Böylece, doğal aile biçimi efendinin toplumsal olarak kurulan otoritesiyle yıkılmıştır. Ataerki hanelerde efendinin otoritesi, hane içindeki ilişkileri doğal kabul eden gelenekte temellenir. Sonuç olarak hane içinde egemenlik ve tahakküm ilişkisi, erkeğin *normal* fiziksel ve entelektüel üstünlüğü karşısında kadınların bağımlı kılınmasından doğar (1994: 59). Weber, kadınlarla erkekler arasında ataerki otoritede temellenen eşitsizliği sorgulamamış, doğal kabul etmiştir (Jackson ve Scott, 2008: 4).

Görüldüğü üzere bu erken dönem çalışmalarda ataerki, erkek egemenliği sistemi ya da erkeklerin kadınları baskıladığı ilişkiler bütünü olarak ele alınmamaktadır. Kavram, tarihin eski dönemlerinden kalan, üretim ilişkileri ile bağlantılı (Marx ve Engels), ailenin kökeniyle bağlantılı (Marx ve Engels, Weber) ya da yalnızca eski (Weber, Smith) otorite biçimi olarak tanımlanmıştır. Kavramın söz konusu kullanışlarında erkek erkine, erkek otoritesine, erkek egemenliğinin bir biçimine işaret görülmektedir.

“Eski” Ataerkiden Feminist Ataerkiye

¹³ “*Herrschaft* belli içerikte bir buyruğa boyun eğmeye hazır belli kişilerin bulunma olasılığı demektir” (Weber, 1995: 92). Weber’i İngilizce’ye çeviren Talcott Parsons *legitimate herrshaft*’ı otorite olarak çevirmiştir.

Feministler ataerki kavramını eşitsiz cinsiyet ilişkileri sistemini tarif etmek üzere kullanırlar. Feministlerin kullandığı ataerki kavramı yukarıdaki kullanımlardan farklı olmanın yanı sıra, belirtik bir biçimde erkek otoritesini anlatır ancak örtük olarak aileye ve kadınların ev içi üretim süreçlerine referans verir.¹⁴

Kimi feministler Weber ve diğer sosyologlara referansla ataerkinin kapitalizm öncesi toplumları niteleyen tarihdışı bir kategori olduğunu düşünmektedir. Örneğin, Edmund Dahlström ve Rita Liljeström (1983) bugün erkek egemenliği olarak tanımladığımız ilişkiler bütünü, sanayi kapitalizmini önceleyen ataerkiden kaynakladığını kabul etmekle birlikte, günümüzde eski ataerkinin temellerinin yıkıldığını ve ataerkinin üzerinde yükseldiği yasal zeminin ortadan kalktığını savunmaktadır. Yazarlara göre bugün efendilerin hükümlerliği piyasanın soyut düzenine dönüşmüştür ancak piyasa kültürü hala erkeklerin baskınlığı altında işlemektedir. Ataerki yerine erkek egemenliğini (*male rule*) kullanmak gerekir (1983: 7).¹⁵

Barbara Ehrenreich (2005) de sanayi kapitalizminin ataerki sistemin yerini alarak, ataerkiyi ortadan kaldırdığını ileri sürmektedir.¹⁶ Ehrenreich'e göre sanayi kapitalizmi ataerkinin yanı sıra ataerkinin üzerinde geliştiği ve onun üzerinde durduğu zemini kaydırmıştır. Kapitalizmle birlikte üretim fabrikalarda yapılmaya başlanmış, bireyler ailelerden koparak 'özgür' ücretli işçilere dönüşmüştür.¹⁷ Eğer biz kadınlar bugünkü deneyimi anlamak istiyorsak, bir sistem olarak kapitalizmi düşünmeye yönelmemiz gerekir (2005: 73).

Buna karşılık Valery Bryson (1999) ataerkinin kadın mücadelesinde hala kullanışlı bir kavram olup olmadığını tartışmaktadır. Bryson kavrama getirilen eleştirileri yanıtlayarak, günümüzde ataerki erkek egemenliğinin sürdüğünü göstermektedir. Ne var ki Bryson, ataerkiyi bir sistem olarak niteleyen yaklaşımlara itiraz etmektedir. Ataerkinin kapitalizm gibi içsel dinamikleri olan bir sistem olarak nitelenmesi, Bryson'a göre, ataerkiye uygun düşmeyen bir açıklama gücü atfetmektedir. Bununla birlikte Bryson belirli sınırlar içerisinde

¹⁴ Ataerkiyi yukarıdaki ilk kullanışlarına referansla tanımlayan feministler de bulunmaktadır. Örneğin Roberta Hamilton *The Liberation of Women: A Study of Patriarchy and Capitalism (Kadınların Özgürleşmesi: Bir Ataerki ve Kapitalizm Çalışması)* adlı yapıtında Weberyen ataerki kavramına dayanan ataerki çözümlemesi geliştirmiştir (Jackson ve Scott, 2008: 5).

¹⁵ Yazarlara göre erkek egemenliği yeni politik alanı kaplamaktadır; daha iyi organize; daha soyut ve daha az kişiseldir, din ya da ahlaki algıya değil, teknolojik ve bilimsel süreçlerdeki inançlara dayanmaktadır. Kamu yaşamı erkeklerin egemenliği için temel oluşturur. Erkekler politik kamusalılıkta ve piyasa sisteminde lider konumundadır. Ekonomik, politik, dinsel ve ideolojik toplumsal kurumlar tek bir cinsiyetin egemenliğindedir. Tanrının sesini ileten, tarihi, mitleri, bilimi ve teknolojiyi dikte eden erkeklerdir (1983: 7).

¹⁶ Ehrenreich ataerkiyi orijinal anlamında kullandığını, "üretimin hane içinde merkezileştiği ve en yaşlı erkek tarafından yönetildiği" bir sistemi kastettiğini vurgulamaktadır.

¹⁷ Ehrenreich kapitalizmin ataerki üretim örgütlenmesini ve aile yaşantısını bozduğunu söylemenin, elbette ki, kapitalizmin erkek üstünlüğünü ortadan kaldırdığını söylemek anlamına gelmediğine dikkat çekmektedir. Fakat bugün tanık olduğumuz belirli biçimlerdeki cinsel baskı, önemli bir dereceye kadar, son gelişmelere bağlıdır.

ataerkiyi sistem olarak görmenin kullanışlı olduğunu kabul etmektedir. Böylesi sınırlı bir kullanım, ataerkinin diğer eşitsizlik ya da baskı biçimlerinden bağımsız olduğu, nedensel bir öncelik taşıdığı ya da onlarla eşitlendiği iddiasını taşımamaktadır (1999: 322). Bu çekincelere karşılık Bryson (1999: 322), ataerki kavramının açıklayıcı gücü olduğunu savunmaktadır. Bryson’a göre, kavramı terk edersek, kadınlar karşılarında çıkan engellere gafil avlanacak ve egemen, erkek merkezli, genel kabul gören varsayımlara meydan okuyan dünyayı görmekten mahrum kalacaktır.

Ataerkinin toplumsal ilişkiler bütünü olarak biçim değiştirdiği açıktır. Filmer’in ya da Locke’un ele aldığı biçimiyle ataerki babanın otoritesini kralın otoritesine bağlayan, erkeklerin kadınlar ve çocuklar üzerinde kurduğu tahakkümü kralın/efendinin bütün teba üzerindeki hakimiyetine genişleten, erkek egemenliği olduğu kadar toplumsal düzeni de ifade eden hayli geniş içerikli bir kavramdır. Kuşkusuz rasyonel bireylerin seçimlerine ve toplum sözleşmesine dayanan liberal düşünce teba/efendi ilişkisine meydan okumuştur. Yeni üretim tarzı kapitalizmde artı-değer üretiminin koşulu, “özgür” işçilerin burjuvalarla karşılaşmasıdır; aynı zamanda soylu olmayan bu burjuvalar toplumsal iktidara adaydır. Bu nedenle teba/efendi ilişkisinin yıkılması zorunludur. Nitekim Locke’un liberal düşüncesi insanlar arasında doğumla tanrıdan gelen kutsal ayrımları reddederek, “özgür” ve “eşit” bireyler arasında kurulan toplumsal sözleşmeye dayanmaktadır. Böylece ataerkinin geniş içeriği daralmıştır. Feodal efendilik/krallık ortadan kalkmış, özgür yurttaşların “demokratik” cumhuriyetleri kurulmuştur.

Ne var ki ataerkinin asıl özü, erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliği yeni belirlenimler kazanarak devam etmektedir. Elbette ki babanın çocuklar ve kadınlar üzerindeki “sınırsız” gücünü ve otoritesini sınırlayan yasal ve kurumsal düzenlemeler gerçekleşmiştir. Bugün babalar Roma Hukuku’nda olduğu gibi çocuklarını öldürme hakkına sahip değildir.¹⁸ Yasal düzenlemelere göre erkekler kadınların sahibi değildir. Ancak, bugün de toplumsal normlar, yasal düzenlemeler, kurumsal yapılar erkek egemendir. Kadınların boşanma, seçme seçilme, mülk edinme, eğitim görme, istihdama katılma hakkı yasal olarak düzenlenmiş olsa da, kadın istihdamı erkeklerden düşüktür; kadınların eğitim olanaklarına erişimi kısıtlıdır; mülklerin büyük çoğunluğu erkeklerin elindedir; haneler, kentler ve kasabalar, hükümetler, okullar,

¹⁸ Roma Hukuku’nda *Pater Familias* çocuklarını satabilir, dövebilir, bir uzvunu kesebilir hatta öldürebilirdi. *Pater Familias* kullandığı yetkilerden ötürü devlete değil tanrıya ve vicdanına karşı sorumlu idi (Lingenthal ve Zacharia’dan aktaran Akyüz, 1983: 512).

üniversiteler, fabrikalar, iş yerleri, toplumsal ve politik örgütlenmeler... hepsi erkeklerin yönetimi ve denetimindedir. Eskiden olduğu gibi bugün de erkek egemen düşünce sanatın da pek çok dalına yansır: Filmlerin, tiyatro oyunlarının, dizilerin büyük çoğunluğu erkek egemenliğini verili alır. Erkekler verili konumlarını sürdürmek için, hane içinde, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinde, okullarda, fabrikalarda, iş yerlerinde, toplumsal ve politik örgütlenmelerde dayanışma içindedir. Bütün bu kurumsal/yasal düzenlemeler ile erkekler arası dayanışma, kadınların emeğiyle bedeninin sömürsünü olanaklı kılar.

Peki bu yeni erkek egemenliğine ataerki denir mi? Ataerki tarihte kalan bir olgu değil mi? Ataerkiyi kabaca “erkeklerin kadınların bedenleri ve emekleri üzerinde kurduğu egemenliği” eleştiren bir kavrama dönüştüren feministlerdir. Ataerki, bundan böyle, feminist kuramın ve feminist politikanın bir kavramıdır. Çeşitli çekinceler, eleştiriler olsa da ataerkinin genel kabul gören bir kavrama dönüşmüş olması, literatürde, akademide, edebiyatta, sanatta, günlük dilde bu içeriğiyle kullanılır olması açıktır ki feministlerin başarısıdır.

Ayrıca belirtmek gerekir ki; ataerkinin feodalizmle ilişkisinin, feodalitenin farklı aşamalarında kadınların babaya/kocaya tabiyeti, kadınların loncalardan kovulması, cadı avı, çocuk bakımı ve ev işinin kadın işi olması gibi sonuçlar doğurmasının yanı sıra, hane içindeki babanın egemenliğinin, kralın toplumsal egemenliğine doğru genişlemesine etkide bulunduğu söylenebilir. Kapitalizme geçerken feodal ilişkiler yıkılmış, feodal bağlar gevşemiştir. Ancak ortadan kalkan ataerki değil ataerkinin eski toplumla kurduğu ilişki, eski toplumsal ilişkilerde ortaya çıkardığı sonuçlardır. Feodal toplumda kadınların erkeklere tabiyeti tanrısal ve yasal bir norm halini almış iken, günümüzde kadınlar erkeklerle yasalar nezdinde eşittir.¹⁹ Ancak, örneklendiği gibi toplumsal normlar erkeklerin kadınlardan üstün olduğunu söylemektedir. Kadınların emeği ile bedeni günümüzde de babanın ya da kocanın denetimindedir; prestijli işlerin çoğu erkek işidir; yönetsel kademelerde genellikle erkekler yer alır. Özetle, Locke’un ataerkiyi ruhani kılıfından sıyrıp rasyonelleştirmesi gibi, günümüzde rasyonel düşünce kadınların erkeklere tabiyetini onaylar. Bugün ataerkinin kapitalizmle ilişkisi, ev içinde çocuk bakımının kadın işi olması, kadınların istihdama sınırlı katılması, kadın emeğinin ucuza çalıştırılması, reklam/porno/fuhuş sektörleriyle kadınların emeğinin ve bedeninin sömürülmesi, kadın emek göçü, emek-gücünün ev içinde yeniden üretimi gibi birçok sonuç doğurmaktadır.

¹⁹ Örneğin 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren *Yeni Türk Medeni Kanunu* ile “aile reisi kocadır” hükmü değiştirilerek “evlilik birliğini eşler beraber yönetirler” hükmü getirilmiştir. 10 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren *Yeni İş Kanunu*’nda iş sözleşmesinin yapılmasında, uygulanmasında ve sona erdirilmesinde cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapılamayacağı, cinsiyet nedeniyle eşit değerde iş için daha düşük ücret verilemeyeceği kabul edilmiştir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012).

Erken Dönem Feminist Metinlerde Ataerki

... ataerki feministlerin erkekleri azarlamak için kullandığı renkli bir terimden ibaret değildir. Ataerki, ne geçmişte kalmış bir şeydir, ne de süslü bir retoriktir. Ataerki, kapitalist ya da devlet sosyalisti olsun, modern toplumun önemli bir boyutudur. Ataerki, yaşamı görünür biçimde şekillendiren ve kadınlarla erkeklerin şanslarını farklılaştıran bir sistem, canlı bir gerçekliktir. Cinsel eşitlik için mücadele ... ataerkiye karşı çıkma, ortadan kaldırma girişimidir.

Cynthia Cockburn'dan aktaran Bryson, 1999, s. 323.

Feminist literatürde ataerki, ev içi üretim biçimi, dinsel otorite ya da babanın egemenliği gibi anlamlarının ötesinde, kapitalizm öncesi toplumları olduğu gibi bugünkü toplumu da niteleyen biçimde erkeklerin kadınlar üzerinde hakimiyet ve baskı kurduğu “erkek egemenliği” sistemi olarak anlaşılmaktadır. “Erkek egemenliği”, “erkek üstünlüğü” terimleri tek başına erkek egemenliğini bir *sistem* olarak nitelemediği için açıklayıcı değildir (Bennett, 2006: 56). Bu nedenle ataerki feminist literatürde ve kadın hareketinde uzun zamandır açıklayıcı bir kavram olarak kabul görmektedir. Kavramın feminist düşüncede ilk kullanımına Fabian Kadınlar Grubu, Vera Brittain ve Virginia Woolf gibi erken dönem feministlerde rastlanmaktadır (Beechey, 1979: 66).

Fabian Kadınlar Grubu 1908 yılında Fabian Topluluğu içindeki kadınlar tarafından kurulmuş ve birkaç yıl boyunca faaliyette bulunmuştur.²⁰ Topluluk yayımladığı çeşitli broşürlerde²¹ toplumda kadının konumunu, ataerki norm ve kabulleri eleştirmiştir. Örneğin *Working Life of Women* (1911) başlıklı broşürde toplumda genel kabul gören şu düşüncelere karşı çıkmıştır: Kadınların yeri evidir; takdir-i ilahi kadınlarla erkeklerin görevlerini ayırır; erkekler ailenin geçimini sağlayıp korurken, kadınlar aile üyelerinin bakımını sağlamalıdır; kadınlar bütün zamanını eve ve çocuklara ayırmalıdır, bunun için de erkekler kadınların ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Fabian Kadınları bu kabullere karşılık İngiltere’de kadın sayısının erkeklerden yaklaşık yüzde on fazla olduğuna, kadınların önemli bir bölümünün çalışmak zorunda kaldığına, pek çok kadının fabrikalarda erkeklerden daha uzun saatler çalıştığına, üstelik ev işleriyle de boğuştuğuna dikkat çekmiştir.

²⁰ 1908 kışı Fabian Topluluğu’nun içinde ve Londra’da kadın hareketinin yükseldiği bir dönemdir. Kadınlar, kadın hareketinin arkasında yatan itkinin politik hak taleplerinin ötesine geçtiğini kavramıştır. Aynı yıl Fabian kadınlarından küçük bir grup iki temel amaçla bir araya gelmiştir: Fabian ilkeleri temelinde yurttaşlık hakları çerçevesinde eşitlik için topluluğun aktif bir bileşeni olmak ve kadınların sosyalizmle bağlantı içerisinde bağımsızlığını savunmak (Alexander, 2001: 145).

²¹ *Working Life of Women* (Kadınların Çalışma Yaşamı) (1911), *Family Life on a Pound a Week* (Haftalık Bir Paunda Aile Yaşamı) (1912), *Women and Prisons* (Kadınlar ve Cezaevleri) (1912), *The Economic Foundations of the Women’s Movement* (Kadın Hareketinin Ekonomik Temelleri) (1914), *The War, Women and Unemployment* (Savaş, Kadınlar ve İşsizlik) (1915).

1893-1970 arasında yaşamış bir İngiliz sosyalist ve feminist olan Vera Brittain²² feminist düşüncelerini 1928 yılında yayımlanan “The Whole Duty of Woman” (Kadının Bütün Görevleri) başlıklı makalesinde dile getirmiştir. Bu makalenin konusu, gündelik yaşamın tüm veçhelerine yayılmış olan erkek egemenliği ile erkeklerin kadınların entelektüel ve fiziksel kaynaklara erişimini gaspetmesidir. Bu makalesinde ve *Women’s Work (Kadınların İşleri)* adlı yapıtında, kadınları tahakküm altına alan ve işle ev arasında seçim yapmaya zorlayan geleneksel ataerki yapılarına karşı çıkmıştır (Rappaport, 2001: 110-111).

Erken dönem feministlerinden Virginia Woolf *Three Guineas*’da ataerkiyi “babaların egemenliği” olarak ifade etmiştir: “Kendi babasıyla savaş bitmişti. Ama genel olarak babalarla, ataerkinin kendisiyle mücadele, başka bir yere ve başka bir zamana ertelenmişti” (2006: 79).²³ Jane Marcus *Three Guineas* ile *Kendine Ait Bir Oda*’nın İkinci Dalga feminizminin “İncil”i olduğunu ileri sürer (2006: xxxvi). Çünkü Woolf kapitalizmin ataerkiye yaslandığını erken bir dönemde görmüş, yapıtında kapitalizme ve ataerkiye karşı çıkmıştır.²⁴

Görüldüğü üzere, *ataerki* başlarda Filmer’den bu yana çeşitli düşünürlerin toplumsal düzeni açıklamak üzere başvurduğu kavramlardan biri idi. Marx, Engels, Weber gibi düşünürler de ataerkiyi üretim biçimine referansla ya da siyasal-toplumsal ilişkiler bağlamında kavramlaştırmıştı. Daha sonra feministler, kavramı kadınların emekleri ve bedenleri üzerinde tahakküm kuran erkek egemenliği sistemi olarak yeniden tanımladı. Feministlerin kavrama kazandırdığı yeni içerik, feminist politikanın üzerinde yükseldiği temel oldu. Aslında feminist literatürün kavramı yaygınlaştırmasından çok önce kadın hareketi kavramı sloganlaştırmıştı. Kadınlar ataerkiye karşı mücadele ediyordu.

Feminist Ataerki: Radikal Ataerki

Kadınların ezilmesini ataerkiyle açıklama çabası ilk olarak radikal feministlerden gelmiştir. Radikal feministler ataerkiyi kısaca erkek egemenliği ve erkek egemen sistem için kullanmaktadır. Kavram, erkeklerin kadınlar üzerinde çeşitli biçimlerde kurduğu tahakkümü anlatır. Radikal feminizmin ele aldığı kısıtlı içeriğiyle bile ataerki elbette ki “toplumsal

²² Savaş deneyimlerini anlattığı 1933 yılında yayımlanan *Testament of Youth* başlıklı kitabıyla tanınmaktadır. Bu kitapta Brittain bir kadının kendi deneyiminin bir sonucu olarak nasıl feminist ve pasifist olduğunu anlatmıştır (Thébaud, 2005: 63). Edebiyatçı kimliğinin yanında toplumsal adalet, kadınların yüksek eğitim alması ve meslek edinmesi ile Üçüncü Dünya’nın bağımsızlığı için mücadele etmiş bir aktivisttir.

²³ *Kendine Ait Bir Oda*’da da profesörleri, dekanları, doktorları, piskoposları “ataerki” olarak nitelemiştir (1992: 38, 106). Kitabın çevirisinde “babaerki” karşılığı tercih edilmiştir.

²⁴ Woolf’a göre toplumsal cinsiyet meselesi yaklaşan savaştan ve ülkeyi yöneten faşizmden ayrıtırılmazdır. Woolf savaşa karşıdır. Ataerki mutlaka savaş yaratır; savaş ancak ataerki ortadan kaldırılırsa yok olabilir.

cinsiyet”, “toplumsal cinsiyet ilişkileri”, “cinsiyetçilik” terimlerinden farklı olarak “boş” ya da toplumsal cinsiyet bakımından yansız bir kategori değildir (Bryson, 1999: 313).

Radikal feminizm içinde erkek egemenliğinin merkezi nedeninin ne olduğu konusunda farklı teoriler geliştirilmiştir. Bazı feministler cinselliği, üremeyi ya da aileyi ataerkinin nedeni olarak görür; bazıları devletin ataerkil doğasına ve istihdama odaklanır; kimisi ataerkinin kültür ve dil üzerinden muhafaza edildiğini savunur.

Radikal feministlerin ataerkiyi, genellikle, kendine ait dinamikleri olan bir *sistem* olarak kavramadığı, tarihsel gelişimi içerisinde ele almadığı görülmektedir. Bu us yürütmesinin sonucunda, ataerkinin kapitalist üretimin dinamikleriyle bağı kurulmamaktadır. Radikal feministler için “baş düşman” erkeklerdir ve feminist mücadele ataerkiye ve erkeklere karşı verilir. Ataerkinin kökenine ilişkin farklı açıklamalar, feminist politikaları çeşitlendirmektedir.

Millett’in 1969’da yayımlanan *Cinsel Politika* adlı yapıtı radikal feminizmin manifestosu niteliği taşır.²⁵ Millett kadınlarla erkekler arasındaki ilişkileri, Weber’in egemenlik ve boyun eğme (*dominance ve subordination*) ilişkisiyle açıklamayı denemiş ve erkeklerin “doğuştan gelen” hakla kadınları egemenlik altına aldığı bir toplumda yaşadığımızı dikkat çekmiştir.

Bilinen bütün toplumlarda kadınlarla erkekler arasındaki ilişki erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğine dayanmaktadır. Bu ataerkil güç öylesine evrensel ve bütünlüklüdür ki, “doğalmış” gibi belirmektedir ve feministler dikkat çekene dek görünmez kalmıştır (Millett, 2000: 24-25). Millett’e göre bu sistem, diğer toplumsal ayrımcılık biçimlerinden daha dirençli, sınıf katmanlaşmasından daha sert, daha bir biçimli ve kesinlikle daha dayanıklıdır. Cinsiyete dayalı egemenlik topluma temel güç anlayışını da vermektedir. Çünkü, öbür tarihsel uygarlıklar gibi, bugünkü toplumumuz da *ataerkildir* (2000: 25). Millet aileyi ataerkinin başlıca kurumu olarak nitelemiştir. Aile, toplumun hem aynası hem de toplumsal bağlantı aracıdır; *ataerkil bütün* içinde *ataerkil birimdir*. Geniş toplulukların bir faili gibi işleyen aile, bireylerle toplumsal yapı arasında bir aracıdır (Millett, 2000: 33).

Millett (2000: 112) mit ile akrabalık bağının, ataerkinin kendisinden önceki düzenin yerini aldığı ve erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğini kurumsallaştırdığı tarihsel dönüşümün en kalıcı kalıntıları olduğunu yazmıştır. Bu argümanını desteklemek üzere Yunan mitolojisine dönerek, Aeschylus Oresteia üçlemesini örneklemiştir. Üçlemenin son oyunu Eumenides ataerkinin tarih sahnesine çıkışını betimler gibidir: Bu bölümde Aeschylus, babanın (erkek)

²⁵ Millett *Cinsel Politika*’nın nüvesini oluşturan “Devrim İçin Manifesto”yu 1968 kışında Kolombiya Üniversitesi’nde doktora öğrencisiyken, bir kadın örgütüyle bağlantılı olarak sunmuştu. *Cinsel Politika* Millett’in doktora tezinin geliştirilmiş bir versiyonudur (Donovan, 1997: 275).

otoritesi ile analık düzenini karşı karşıya getirmiştir.²⁶ Bu metin ataerkiyi mitlerde ya da tragedyada, yani söylemsel düzeyde kurar. Örneklenen yargılama, ataerkil otoritenin sembolik kuruluşunu anlatır. Janet Rifkin (1997: 23), bu öykünün ataerkil otoritenin bir sembolü olarak belirlediğine dikkat çekmektedir.

Millett'in kitabı ataerkinin teorik olarak incelendiği ilk yapıtlardan biridir. Ancak pek çok eleştiriye uğramıştır. Örneğin Veronica Beechey (1979: 69) *Cinsel Politika*'yı esas olarak ataerkil ilişkilerin ve bu ilişkilerin ifade biçimlerinin *tarifini* sunduğu, ancak kavramın temellerini tatminkâr bir biçimde açıklayamadığı için eleştirmektedir. Zillah Eisenstein'in (1979: 21) sözleriyle Millett'in yapıtındaki temel eksikliklerden biri, cinsiyete dayalı toplumsal katmanlaşmayla ekonomik sınıf sistemi arasındaki ilişkinin tanımlanmamış olmasıdır. Rifkin, Millett'in yasa ile ataerki arasındaki ilişkiyi tarihsel bağlamda ele alıp geliştirmemesini eleştirmiştir. Rifkin için bu ilişki, politik ve toplumsal gücün anlaşılmasında temel oluşturur, çünkü yasa paradigması tarihsel ve sürekli bir biçimde erkek otoritesinin sembolüdür. Erkek egemen yasa paradigmasına karşı çıkılıp dönüştürülmedikçe, bir güç ve toplumsal düzen biçimi olarak ataerki ortadan kalkmayacaktır (1997: 23).²⁷

Radikal feminizm Millett'in kitabında tanımladığına benzer biçimde ataerkiyi feminist literatüre katmıştır. Radikal feministler ataerkiyi, dayanışmacı bir grup oluşturan erkeklerin, kadınların emeği, bedeni ve cinselliği üzerinde egemenlik kurduğu bir ilişkiler bütünü olarak kavrarlar. Buradan varılan sonuca göre kadınları baskılayan erkeklerdir çünkü erkeklerin kadınların ezilmesinde nesnel çıkarları vardır. Radikal feminist düşüncede ataerkil erkek egemenliği evrenseldir ve tarih dışıdır. Ataerkil ilişkiler önceki toplumlarda da günümüzde de süregiden bir yapı olarak kabul edilir. Ne var ki bu ilişkilerin tarih içinde geçirdiği

²⁶ İlk iki oyunda Clytemnestra'nın kocanın ve kralın erkek otoritesine karşı çıktığını, Troy'dan dönüşünde Agamemnon'u öldürdüğünü ve oğlu Orestes'in Clytemnestra'yı öldürerek babasının intikamını aldığını gururuz. Böylece Orestes onu anne katili olarak suçlayan Cehennem Tanrıçaları'nı öfkelenmiştir. Son bölümde tanrıçalar onu yargılamak üzere mahkemeye çıkarırlar. Ancak, Athena'nın oyunu Orestes'ten yana kullanmasıyla yeni bir ataerkil adaletle karşılaşılır (Millett, 2000: 114):

Son yargı bir görevdir benim için,
Bunun için Orestes'ten yana gidecektir bu oy,
Bir ana doğurmadı beni evlenme dışında
Aslında babamın çocuğu olan ben
Bütün kalbimle erilin yanındayım
İşte bu yüzden öyle fazla değerli değil benim için
Evlendiği efendisini, evin sahibini
Öldürdüğü için öldürülen kadın.

²⁷ Aslında Rifkin Millett'le aynı zemindedir. Rifkin de ataerkiyi üretim tarzı ile bağ kurarak açıklamaktansa, yasalarla ilişkilendirmiştir. Buradaki sorun, bizzat yasaların üretim ilişkileri ile belirlenip şekillendiğini gözden kaçırmakta yatar. Üretim ilişkileri dönüşmedikçe bu ilişkilere dayalı yasalar ortadan kaldırılabılır mı?

dönüşümler incelenmez (Ehrenreich, 2005: 73). Dahası ne ataerkil yapının farklı üretim tarzlarıyla ilişkisi ne de bu ilişkinin ortaya çıkardığı özgüllükler konu edilir. Bunun sonucunda kapitalizm öncesi farklı dönemlerde ataerkinin kazandığı özgüllükler incelenmediği gibi, günümüzde de ataerkil ilişkiler kapitalizmle ilişkilendirilmeden ele alınır.

Bununla birlikte radikal feministler ataerkinin yasal-kurumsal temelinin geçmişe kıyasla bugün örtük bir biçim aldığını kabul ederler. Hane içinde ve toplumsal ilişkilerin geneline sinmiş erkek egemenliği önceki toplumlarda belirgindir. Ataerkinin tarih içinde çeşitli kültürlerdeki kanıtları için, örneğin, kadınların bedenleri üzerindeki sistematik tahakküm biçimlerine başvurulur. Örneğin Hilaire Barnett (2000: 26) kadınların erkekler tarafından geleneksel olarak denetlendiğini ve baskılandığını ortaya koyan “ataerkinin ampirik kanıtlarından” örnekler sunmuştur. Bir örnek Feminist teolog Mary Daly’nin *Gyn/Ecology* kitabından alınmıştır. Daly (2000: 26), Çin kültüründe kadınların küçük yaşlardan itibaren fazla büyümemesi için ayaklarına demir ayakkabılar giydirilmesinin feminist bir eleştirisini yapar. Daly, kadınların ayaklarını sakatlayan üç inç uzunluğundaki bu ayakkabıları erkeklerin “zevk çengeli” (*lotus hooks*) diye adlandırır: Zevk çengeli erkeklerin arzu nesnesi olmasının yanı sıra, kadınların erkeklere itaatinin de sembolüdür. “Efendiler” bu ayakkabıları giydirerek eziyet çektirdikleri küçük ayakları haz nesnesine dönüştürdükleri gibi, kızlarının ve karılarının “oradan oraya koşturamayacağından” da emin olurlar.²⁸

Tarihteki keskin ataerkil yapılar bugün zayıflamış olsa da, radikal feminizm temel güç ilişkilerinin günümüzde de yürürlükte olduğunu kabul eder. Ataerkil sistem, evlilik ve aile üzerinden, cinsiyete dayalı işbölümü yoluyla muhafaza edilmektedir. Eisenstein’in (1979: 17-21) dikkat çektiği üzere, radikal feministler arasındaki yaygın kabule göre erkeğin gücü ve denetimi üzerinden kendini dışa vuran ataerki, kadınların üreme yetisinde konumlanmıştır. Radikal feministler kültürel yapılara, evliliğe, aileye odaklanarak ataerkinin kadınların cinselliğini nasıl baskıladığını araştırırlar. Örneğin Maureen Kambarami (2006) Zimbabwe’de erkeklerin ataerkil pratikler yoluyla kadınların cinselliklerini nasıl denetim altına aldığını incelemiştir. Ataerkiyi kültürel yapıyla özdeşleştiren Kambarami, ataerkinin ailede başlayan toplumsallaşma sürecinde nasıl beslenip yeniden üretildiğini ve ataerkinin din, eğitim,

²⁸ Daly, Çinli erkeklerin kadınların ayaklarını sakatlamasının ilkin “safılık”, “iffet” takıntısı olduğuna dikkat çeker. İkincisi, kadınların ayaklarının sakatlanmasının yanı sıra hareketsiz kılınmaları, hane dışındaki dünyaya dair bilgilere erişimlerini kısıtladığından, onları erkeklere bağımlı kılar. Üçüncüsü kadınların ayaklarını sakatlayanın erkekler olduğu görünmez hale gelmiştir. Sanki bu uygulamadan erkeklerin nesnel çıkarları bulunmamaktadır ve sanki bu durum kendinden menkul gelenek ve göreneklere dayanmaktadır. Üstelik erkeklerin fail olarak görülmez hale gelmesi, kadınlar arasındaki dayanışmayı ortadan kaldırarak kadınların birbirlerine güvenini zedeler. Küçük kızlara bu ayakkabıları anneleri ya da yakın kadın akrabaları giydirdiğinden, kadınlar daha küçük yaşlarda öbür kadınlara “güvenilmeyeceğini” öğrenirler!

ekonomi ve politika gibi toplumun öbür alanlarına nasıl sızdığını araştırmıştır.²⁹ Kambarami (2006) ataerkil sistemin kadınların cinselliğini nasıl baskıladığını açıklamak üzere evlilik kurumuna ve ritüellere bakmıştır. Gelenekler ve ataerkil kabuller kadınları toplumun bir bireyi, bir insan olarak değil, cinsel bir varlık olarak tanımlamaktadır. Örneğin “lobola”³⁰, Türkiye’de bilinen biçimiyle “başlık parası”, Afrika kültüründe erkeklerin kadınlarla evlenebilmek için kadının babasına ödediği paradır. Lobola, kadının babasına ait olduğunun ve babasının soyadını alacağının göstergesidir.

Yukarıdaki örneklerde kadınların konumu bedenlerinin ve cinselliklerinin baskılanması bağlamında, mitler, toplumsal kabuller, ideolojiler, gelenek ve göreneklerle açıklanmaktadır. Yunan mitolojisinden Çin’e, Çin’den Afrika’ya uzanan geniş coğrafyaya ilişkin örneklerin her biri, ataerkiyi işaret etmektedir. Kadınları erkekler karşısında ikincil kılan bu ilişkinin maddi temelini ne olduğu sorusunun yanıtı radikal feminist bakış açısına göre erkeklerin kadınların cinselliğini denetlemesidir. Ancak bu yanıt eşitsiz cinsiyet ilişkilerinin ancak bir yanını açıklar, bütünü kuşatmaz.

Radikal feministlerin cinsler arasındaki eşitsizliği biyolojiye dayanılarak açıkladığı da görülmektedir. Marx ve Engels’ten beslenerek radikal feminist analizi derinleştiren Shulamith Firestone’nun çalışması bu bakışa özgül bir örnek oluşturur. *Cinselliğin Diyalektiği* adlı yapıtında Marksist analiz ile cinsler arasındaki biyolojik bölünmeyi ilişkilendirmiştir.

Engels’le Marx’tan aldığımız en iyi şeyleri (tarihsel maddeci yaklaşımı) Freud’un en iyi yanlarıyla (kadın ve erkeğin içten tanınmasıyla, onları biçimleyen şeylerin neler olduğuyla) birleştirerek hem siyasal hem de kişisel açıdan gene de gerçek koşullara dayanan bir çözüme varmaya çalışacağız (1979: 26).

Firestone Marksist analizdeki ekonomik sınıf kategorisinin yanı sıra, kadınlarla erkekleri farklı sınıflar olarak kuran cinsel sınıf tanımlamasını geliştirmiştir: Ekonomik sınıflardan farklı olarak cinsel sınıf biyolojik bir gereklilikten doğmuştur. Cinsel sınıflaşmada erkekler üstün sınıftır. Cinsel sınıflar kadınlarla erkeklerin eşit olmamasıyla, farklı yaratılmış

²⁹ Yazarın temel argümanına göre ataerkil yapı kadınların cinselliklerini kontrol etmesini önleyecek derecede kadınları tahakküm altına almaktadır. Kambarami Radikal feminist bakış açısından ataerkiyi şöyle tanımlamıştır: Erkeklerin bütün toplumsal rollere el koyduğu, kadınları aşağı konumda tuttuğu bir toplumsal sistem. Ataerkinin uzun tarihsel dönemler boyunca ayakta kalmasının nedeni dayanıklı olmasının yanı sıra evsenselliğidir (2006).

³⁰ Lobola totem olmanın yanı sıra yurttaşlıktır. Shona kültüründe evli kadınlar yurttaşlık haklarını çocuklarına geçiremezken, bekar kadınlar bunu yapabilir; çünkü Shona toplumunda hukuk da geleneksel ataerkil kabullere göre düzenlenmiştir (2006). Yine, bir kadının kocası öldüğünde kocasının erkek kardeşiyle evlendirilir. Bir diğer örnek, erkeklerin kadınların cinselliğini “şerden hayır çıkartırcasına” nasıl ele geçirdiğini göstermesi bakımından ibretliktir: Son dönemde yaratılan bir mite göre genç bakire bir kadınla seks, HIV’e karşı koruyucudur. Bu uydurma söylenti yüzünden pek çok genç kadın yaşlı akrabalarının tecavüzüne uğramaktadır (2006).

olmasıyla bağlantılıdır. Ancak de Beauvoir'ın söylediği gibi cinsel sınıflar farklı yaratılmış olmaktan kaynaklanmaz, üreme işlevlerindeki farklılık sınıfları yaratmıştır.³¹

Sınıf çözümlemesini bir adım daha ilerleterek, sınıflaşmanın kökünde yatan cinsler-arası biyolojik bölünmeye dek götürmeye çalışalım. Sosyalistlerin görüşlerini bir yana atmış değiliz burada: Tersine, köktenci [radikal] kadın özgürlükçüleri, sosyalistlerin çözümlemelerini genişletebilir, nesnel koşullarla ona daha da derin bir temel kazandırarak onun çözmeden bıraktığı birçok sorunu çözüme kavuşturabilirler (1979: 24).

Firestone kadınların ezilmesinin kaynağını insan biyolojisiyle açıklamaktadır. Biyolojiye açıklayıcı bir güç bahsetmek, kadınların ezilmesini açıklamak üzere tarihsiz bir analiz geliştirmekle sonuçlanır. Erkek egemenliği “doğallaşır” ve tarih boyunca genelleşir.

Radikal feminizmin teorik analizlerindeki en önemli eksiklik, günümüzde kadınların ezilmesinin kapitalist üretim biçimi ile ilişkisini göz ardı etmesidir. Lise Vogel'in (1995: 3) belirttiği gibi, radikal feministler için sınıf ve ırk da önemlidir ancak cinsiyet tarihsel ve teorik olarak önce gelmektedir. Feminist politika bağlamında bakıldığında, radikal feministler erkek egemenliğine ve erkek egemenliğinin yeniden üretildiği başlıca kurumlar olan aile, heteroseksüellik ve evliliğe karşı mücadeleye odaklanmıştır. Ayrıca, kadınlara üreme edimiyle bağlantılı görevler yüklenilmesine karşı da savaş açmıştır. Radikal feminizmin cinselliğe yaptığı vurgu, erkekleri cinsel sömürücü olarak nitelemeye kadar varır.

Feminizm, Marksizm ve Ataerkil Sistem

Radikal feminizmin kadınların ezilmesinin kaynağını ideolojik bir olgu olarak açıklaması karşısında Marksizm içinde radikal feminizme yönelik eleştiriler yükselmiştir. Marx, Engels ve öbür Marksistlerden beslenen feministler günümüz kapitalist toplumlarında kadınların ezilmesini açıklamak üzere kapitalist ilişkilere odaklanmıştır.

Marx, Engels ve Marksist düşünce, cinsler arasındaki eşitsizliğin çözümlenmesinde başlıca yol göstericidir. Marksist düşünce kadınların baskılanmasının nedenlerinin araştırılmasına yöntemsel olarak iki önemli katkıda bulunmuştur: İlk cinsler arasındaki eşitsizliğin

³¹ Üreme, geçmiş toplumlarda olageldiği gibi bugün de biyolojik aile ilişkileri içerisinde gerçekleşir. Temel üreme birimi olan biyolojik aile, erkek, kadın ve çocuklara ilişkin, şu önemli ancak değiştirilebilir özellikleri barındırır (Firestone, 1979: 20-21):

1. Kadınlar doğumun denetlenmesinden önce biyolojinin tutsağı idiler: Aylık kanamalar, yaş dönümü, “kadın hastalıkları”, doğum, emzirme, çocuk bakımı kadını, hayatını sürdürebilmek için, erkeğe bağımlı kılıyordu.
2. İnsan yavrusu hayvanlara göre daha uzun sürede büyüdüğünden bir dönem yetişkinlere bağımlıdır.
3. Tüm toplumlarda anne-çocuk bağımlılığı vardır; bu da kadının ve çocuğun ruhsal yapısını biçimlendirir.
4. Üreme ediminde cinsler arasındaki fark, sınıfların başlangıcı ilk işbölümüne yol açmıştır.

incelenmesine sınıf çözümlemesini kazandırarak, toplumsal cinsiyet ile sınıf arasındaki bağın kurulmasını sağlamıştır. İkincisi, Marksist yöntem kadınların ezilmesinin tarihsel diyalektik yöntemle çözümlenmesine olanak vermiştir.³²

Marksist yöntemin yanı sıra Marx'ın toplumsal işbölümü kavrayışı cinsiyete dayalı işbölümünün incelenmesinde önemli açılımlar sunmaktadır. Yine Marx'a dayanarak, kadınların ev içinde karşılıksız kullanım nesneleri üretiminin çözümlemesi yapılabilir.

Bununla birlikte Marx yapıtlarında cinsler arasındaki eşitsizliği dikkate almamıştır. Marx kadınların ezilmesinin, sınıflı toplumun ortadan kaldırılmasıyla *kendiliğinden* yok olacağını düşünmektedir. Bu us yürütmesi, Marx'ın kadınların ezilmesini burjuva ailesiyle ilişkilendirip, burjuva ailesini kendine özgü hiçbir karakteristik taşımayan bir kurum, kapitalist toplumun bir aracı olarak görmesinden kaynaklanır (Eisenstein, 1979; Healy, 2009; Emami, 1990). Engels ise *Köken*'de ailenin oluşumu ile cinsler arasındaki eşitsizliğin kökenine yönelik ufuk açıcı saptamalarda bulunmuştur (bkz. Yaman Öztürk, 2012): Tarihteki ilk antagonistik çelişkinin kadın ile erkek arasındaki çelişki olduğunu söylemesi bugün için bile hayli ileri bir argümandır. Engels aynı yapıtta kapitalist toplumda kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizliğin önceki toplumlardan miras kalan eşitsizlik olduğuna da dikkat çekmiştir (1986: 78).

Marksizmle kurulan bağ feministler için ufuk açıcı olmuştur. Marksizm kadın emeğinin kapitalist koşullarda özgül biçimler altında sömürülmesinin çözümlenmesine yönelik zengin araçlar sağlamıştır. Ev içi karşılıksız emek tartışması buna örnektir. 1970'lerin başında feministlerin kadınların ezilmesini maddi bir temelde açıklama çabası üretim ile yeniden üretim ilişkisini gündeme getirerek, kadınların ev içi emeğini feminist tartışmaların merkezine taşımıştı. Ev içi emek tartışmasını başlatan Margaret Benston'un 1969 yılında yayımlanan "The Political Economy of Women's Liberation" başlıklı makalesiydi. Bu makalede Benston kapitalist toplumda erkekler meta üretimine katılırken, kadınların ev içinde kullanım değerleri ürettiğini ifade etmiştir. Benston'a (2008: 21) göre kadınların özgürleşmesinin koşulu sadece ücretli işe katılmaları değil, ev işlerinden de özgürleşmeleri idi. Süregiden tartışmalar kadınların karşılıksız emeğinin sorunsallaştırılmasını sağlayarak, kadınların görünmeyen emeğinin görünür kılınmasına yardımcı oldu. Bu süreç kadınların ev içi emeğinin değer ürettiği, artı-değer üretimine katkıda bulunduğu, kadınları bir sınıf gibi yapılandığı gibi, varsayımların ileri sürülmesine kadar uzanan tartışmalara zemin yaratmıştı (bkz. Acar Savran,

³² Eisenstein Marx'ın yöntemine dair benzer bir vurgu yapmıştı: Kadınların ezilmesine dair çalışmalarda Marksist analizin önemi iki yönlüdür. İlk olarak, gücün incelemesinde gerekli olan sınıf analizini sağlar. İkincisi, tarihsel ve diyalektik analiz yöntemini sunar. Diyalektik (bir yöntem olarak) ... kadınların varoluşunu yöneten ataerkil ilişkilerin ve dolayısıyla kadınların devrimci potansiyelinin analizinde de kullanılabilir (1979: 6).

2004; Yaman Öztürk ve Ergüneş, 2006). Bu tartışmalar kadınların ezilmesinin kaynağını erkek egemen sistemden kapitalizme genişleterek, erkeklerin yanı sıra sermayenin de kadının karşılıksız emeğinden çıkar sağladığını ortaya koydu.

Bununla birlikte, Marksizmden hareket eden bir yaklaşım kadınların ezilmesini çözümlemek üzere, ideolojik ve “tarih dışı” gördüğü ataerkiyi dışarda bırakarak, kapitalizme odaklanmıştır. “Marksist feminizm” olarak anılan bu grup kadınları işçi sınıfının bir kesimi olarak tanımlayarak, kadınlarla erkekler arasındaki ilişkiyi, işçilerin sermayeyle ilişkisi çerçevesinde ele almış; kadınların ezilmesini kapitalist sınıf sömürsünden türetmiştir (Hartmann, 1992: 137). Marksist feministler, kadınları ezen kapitalizm olduğuna göre, kapitalizme karşı mücadelenin kadınların özgürleşmesinin zorunlu ve **yeterli** koşulu olduğunu savunur. Bu bakış açısının erken örneklerinden birini Lindsey German’ın (2008: 159) metinlerinde görürüz.

...aileyi kapitalist toplumun bir parçası olarak görmeliyiz ... Böyle bakınca, ailenin kaderi kapitalizmin kaderine bağlanmış olur. Kadınların ezilmesinin ortadan kalkması ... işçi sınıfının kurtuluşuna bağlıdır.

Bir diğer örnek Martha Gimenez’in 2005 yılında *Science and Society* dergisinde yayımlanan makalesidir.³³ Gimenez kapitalist koşullarda kadınların ezilmesi sorununa, Marx’ın metodolojisini kullanarak, yeniden üretim ile üretim arasındaki ilişki üzerinden yaklaşmış, erkek egemenliği sistemi olarak ataerkiyi dışlamıştır. Gimenez’e göre kadınların ezilmesi kapitalizmin yapısal bir karakteristiğidir. Kapitalist üretim ile eklemlenen toplumsal yeniden üretim örgütlenmesi, kadınlarla erkeklerin üretim ve yeniden üretimdeki konumlarını ve aralarındaki ilişkileri belirler (2005: 11).³⁴ Kapitalist birikimin dayattığı sınırlar içinde kadınlarla erkeklerin ekonomik olarak yaşamlarını sürdürme kaynakları farklılaşır. Erkeklerle sadece bir olanak, ücretli iş olanağı tanınırken, kadınların ücretli iş yanında, karşılığı ödenmeyen ev işi seçeneği de bulunmaktadır. Kadınların esas olarak eviçi/yeniden üretim

³³ Derginin 2005 Ocak sayısı çağdaş Marksist feminist düşünceye ayrılmıştır. Dergi editörleri Gimenez ve Vogel (2005) giriş yazısında kadınların ezilmesi ve sömürülmesi de dahil olmak üzere sömür ve ezilmenin Marksist teorik çerçeve dışında teorize edilemeyeceğini savunmaktadır. Marksist teoriyle ataerki sistemi birleştiren iki sistem teorilerini de eleştirmektedirler, çünkü yazarlara göre ataerki kavrayışı tarih dışıdır.

³⁴ Gimenez daha önceki bir makalesinde “cinsiyete dayalı eşitsizliğin kapitalist temelini” yapısalcı Marksistler olan Louis Althusser ile Maruce Godelier’den hareketle araştırmıştır. Gimenez bu yapıtında, fiziksel ve toplumsal yeniden üretim biçimini, emek ve yeniden üretim araçları (yeniden üretim görevlerini gerçekleştirmenin maddi temelini oluşturan araçlar; eşyalar, hammaddeler, yiyecekler vs.) ile kadın ve erkek ilişkisinin tarihsel olarak özgül bir birleşimi olarak tanımlamıştır. Bu birleşim, bugünün ve geleceğin toplumsal gruplarını üreme, fiziksel bakım (temizlik, besin hazırlama vs.), besleyip büyütme, destekleyici hizmetler (cinsel ilişkiler, çocukların toplumsallaşması, işbirliği) yoluyla yeniden üretir (2008: 75).

alanına, ikinci olarak ücretli iş alanına yerleştirilmesi, kadınlarla erkeklerin ekonomik, toplumsal ve politik güçleri arasındaki farklılığın nesnel temelini inşa eder (2005: 23).

Cinsiyet eşitsizliği kapitalizmden ayrı düşünülemez; kadınların baskılanması sistematik ve yapısaldır ve ailenin, emek piyasasının ve her türlü yapısal ve kurumsal düzenlemenin en küçük birimlerine kadar sinmiştir. Ancak bu baskılama tek başına kapitalist üretim ilişkileriyle açıklanamayacak denli ekonomi dışı özellikler sergilemektedir. Erkekler kadınların yaratıcı kapasitesini başta ev içi olmak üzere kapitalist toplumun her alanında mülk edinip denetlemektedir. Bir cinsin, erkeklerin, toplumsal gücü olarak ataerkinin, sınıf sömürüsü ile dolaysız ve basit bir ilişkisi bulunmamaktadır (Rowbotham, 1977: ix). Dahası, sermayeyi kadınların toplumdaki eşitsiz konumunun tek belirleyeni olarak görmek, kadınların özgürlük ve eşitlik mücadelesini sınıf mücadelesinin kaderine terk etmeye yol açacaktır. Üstelik, bizzat sınıf mücadelesi de cinsler arası eşitsizlikle damgalanmıştır.

Kapitalist toplumda kadınlar ve erkeklerin sistematik bir biçimde ve sürekli olarak farklı işlere ve statülere yerleştirilmesi, kadınlarla erkeklerin hiyerarşik bir yapılanma içerisinde ayrılmasını öngerektirir. Cinsiyete dayalı işbölümünün kökeni kapitalizm öncesine uzanır ve insanlık tarihi boyunca, ilksel toplumlardan günümüze, neredeyse evrensel denebilecek denli yaygınlıktadır (Molyneux, 1979: 15). Marksist feministlerin gözden kaçırdığı nokta tam da burasıdır: Kadınlarla erkekler arasında gündelik toplumsal ilişkilerde ortaya çıkan eşitsizlikler, kadınlarla erkekleri binlerce yıldır eşitsiz ilişkiler içerisinde konumlandıran yapılaşmış ataerki sistemin ürünüdür. Bu ilişkiler seti içerisinde erkekler hiyerarşide üstte yer alan, avantajlı ve bu eşitsizlikten yararlanan grubu oluşturmaktadır. Kadınlarsa alt sıralarda konumlanan, dezavantajlı ve ezilen gruptur. Kapitalizmin kadınlarla erkekleri yerleştirdiği her eşitsiz konum, cinsler arasındaki sistematik eşitsizliği açıklamak yerine, bu eşitsizliğin verili alındığını göstermektedir. Kapitalizm cinsler arası eşitsizliğin üzerinde temellenmekte, bu eşitsizliği çeşitlendirip kalıcılaştırmaktadır. Kapitalizm ataerki üzerinde yükseldiği gibi, ataerki ilişkilerle karmaşık ve köklü bağlar kurarak ataerki ilişkileri derinleştirmektedir. O halde kadınların kapitalist toplumda ezilmesinin nedenlerinin anlaşılması ataerkinin çözümlenmesini gerektirir.

Ataerkiyi kendine özgü dinamikler barındıran tarihsel bir sistem olarak görmeyen bakış, “neden erkekler ücretli işe katılıyor da kadınlar eve hapsediliyor?”; “neden çocuk yetiştirme, yaşlı ve hasta bakımı kadın işi olarak görülüyor?”; “neden toplumsal ilişkilerde, kurumsal ve yasal örgütlenmelerde erkekler öncelikli ve prestijli bir konumda bulunuyor?”; “erkek şiddeti,

taciz ve tecavüzü neden bu denli sık yaşıyor?"; yani özetle, “*neden erkekler değil de kadınlar eziliyor?*” sorularını yanıtsız bırakmaktadır.

Marksizm içindeki bir diğer yaklaşım ise kadınların ezilmesinin sadece sermayeyle açıklanamayacağını belirtmiştir. Sosyalist feminist olarak adlandırılan bu grup, ataerki kavramını radikal feministlerden alıp, kavramın kapitalist üretim tarzı ile bağlantısı kurarak yeniden tanımlamıştır. Bu grup Marksist yöntemle radikal feminist argümanların sentezinden doğmuş, yukardaki sorulara kapitalizmle ataerkiyi birlikte çözümleyerek yanıt aramıştır.

Aslında sosyalist feminizmle Marksist feminizm arasındaki ayrımlar başlangıçta çok açık değildir; örneğin Juliet Mitchell (1973) sosyalist feminizmin ilk metinlerinden biri kabul edilen *Kadınlık Durumu* adlı yapıtında “feminist sorular sormalı ama Marksist yanıtlar bulmaya çalışmalıyız” diye önermişti. Bu sözler, aynı zamanda, Marksist feminizmin sorunsalını dile getirmektedir. Bugün de Marksist feminizmle sosyalist feminizm birbirinin yerine kullanılabilmektedir (bkz. Holmstrom, 2003: 42). Örneğin kendini sosyalist feminist olarak tanımlayan Ehrenreich ataerkinin geçmişte kaldığını ileri sürmektedir. Ehrenreich’e (2005: 76) göre işçi sınıfının kapitalist sınıfa kültürel/maddi bağımlılığını güçlendiren güçlerle, kadınlar üzerindeki egemenliğin sürmesine hizmet eden güçler aynıdır ... Bu nedenle, kadınların mücadelesi ile sınıf mücadelesi arasında çok temel bir karşılıklı bağlantı vardır.

Aralarındaki ayrımlar kimi zaman muğlaklaşmış olsa da, sosyalist feminizmle Marksist feminizm arasındaki fark feminist teorinin oluşumu ve mücadelenin örgütlenmesi bakımından kritiktir. Sosyalist feminizmin teorik gelişimi, ikinci dalga feminizmin entelektüel ve politik bir sonucu olarak görülmelidir. Sosyalist feminizm feminist soruları, kapitalizmle ataerki sistemi birleştiren **ataerki kapitalizm** çözümlemesiyle yanıtlamaya çalışmaktadır. Kadınların ezilmesini, hiyerarşik cinsel yapılanma ile kapitalist sınıf yapısı arasında, karşılıklı olarak birbirini güçlendiren ilişkiyle açıklamıştır (Hoggart, 2000, 97-98).

Mitchell günümüz koşullarında kadınların ezilmesini açıklayabilmek için kapitalizmle birlikte radikal feminist yaklaşımın dikkate alınması gerektiğini söyleyerek sosyalist feminist teoriye öncülük etmiştir: Feminizmin kadınların ezilmesine ilişkin kuramı, Marksizmin tarihsel bakışıyla birleştirilmelidir. “Kadınlar: En Uzun Devrim” başlıklı makalesinde ataerkiyi bir sistem olarak kavramlaştırmamakla birlikte, “ataerki sistem ekonomik üretim biçimi içinde muhafaza edilmiş ve sürdürülmüştür” diye yazmıştır (1969: 24). Mitchell (1969: 16), klasik Marksist kuramı, “kadın sorununa” ekonomik indirgemeci bir perspektiften

yaklaştığı ve kadınların konumunu belirleyen karmaşık bir bütün oluşturan farklı yapıları birbirinden ayırmayı başaramadığı için eleştirmiştir. Althusser'in ideoloji kuramını kadınların ezilmesine uyarlayarak, kadınların konumunu dört ayrı yapının içinde incelemeyi önermiştir: Üretim, yeniden-üretim, sosyalizasyon (çocukların toplumsallaşması) ve cinsellik. Bu yapılar hep birlikte kadınların durumunun *özgül* karmaşık bütünü oluşturmakta, son kertede ekonomi tarafından üstbelirlenmektedir. Ögelerin farklı kombinasyonları, kadınların konumunun tarih boyunca farklılaşmasına neden olmaktadır (1969: 16-17) ³⁵.

Mitchell, böylece, kadınların ezilmesinin nedenini kapitalist üretim biçimine bağlayan Marksizme karşı, kadınların emeğinin, bedeninin, cinselliğinin baskı ve denetim altında tutulduğu alanları analiz edilmek üzere feministlerin önüne getirmiştir. Bu farklı alanların eklenmesi ve *özgül* bir bütün oluşturacak bir biçimde ele alınması teorik açmazlar ve çelişkiler barındırsa da, Mitchell'in makalesi sosyalist feminist düşüncenin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Mitchell'e pek çok da eleştiri yöneltilmiştir. İlk toplumsal yapılardaki değişimle somut analizi dikkate almadığı için eleştirilmiştir (Vogel, 1995: 53). Ortaya koyduğu analiz yapısalcı özellikler barındırmaktadır. Bir diğeri çözümlemesinin tarih dışı olması ve anaakım sosyal bilimlerdeki işlevselciliğe benzemesidir (Vogel, 1995: 53).

Marksist Feminist Sentez

Radikal feministlerin ataerki kavrayışı ile Marksist sınıf analizinin sentezi, sosyalist feminist teorinin oluşturulmasının ilk adımıdır. Bu adım, iki teorik uğraktan geçerek atılmıştır: Birinci uğrak ataerkinin yeniden tanımlanmasına, ikincisi kapitalizmle ilişkilendirilmesine dairdir. İlk uğrağın önceliği zamansal değil, *kavramsal öncelik* olarak anlaşılmalıdır.

İlk *uğrakta*, Marksizmden ve Marksist tarihsel maddeci yöntemden beslenen sosyalist feminist sentez, radikal feministlerden alınan ataerki kavramının yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir. Radikal feminist teoride tarih dışı, evrensel, ideolojik ve genellikle biyolojiyle açıklanan ataerki Marksist yöntemle çözümlenerek, ataerkinin maddi temeli, tarihsel kökeni, toplumsal sınıflarla bağı incelenmiştir. Böylece sosyalist feministler, ataerkiyi, bir sınıfın diğerini özgül üretim tarzı yoluyla sömürüp tahakküm altına aldığını vazeden sınıf teorisi ile bağlantısını sağlayacak biçimde toplumsal bir sistem olarak teorileştirmiştir (Vogel, 1996: 61).

³⁵ Mitchell bu bakışı, 1971 yılında yayımlanan *Kadınlık Durumu* adlı kitabında geliştirmiştir. *Psychoanalysis and Feminism* adlı yapıtında iki özerk alana dayanan bir analiz geliştirmiştir: Bir yanda *ekonomik* üretim tarzı, öbür yanda ideolojik ataerki biçimi bulunmaktadır (Murray, 2005: 19). İdeoloji ile üretim tarzı birbirine karşılıklı bağımlı olduğu halde, ne biri öbürüne indirgenebilir ne de birini yöneten yasalar öbürüne uyarlanabilir. İkisi arasındaki karşılıklı bağımlılık ataerki ideoloji tanımında karşılık bulur.

Eisenstein ve Heidi Hartmann gibi pek çok sosyalist feminist de ataerkiyi bir sistem olarak nitelmiştir. Hartmann’a göre ataerki, erkeklerin kadınlara egemen olmasını sağlayan, erkekler arasında dayanışma ilişkisi kuran ya da yaratan, hiyerarşik toplumsal ilişkiler dizisidir. Ataerkinin dayandığı maddi temel, erkeklerin kadınların emek gücü üzerindeki denetimidir. Erkekler kadınların üretken kaynaklara ulaşmasını engelleyerek –mesela işgücüne katılmalarını engelleyerek- ve cinselliklerini kısıtlayarak kadınlar üzerinde tahakküm kurarlar. Tekeşli heteroseksüel evlilik, erkeklerin her iki alanı da denetlemesine izin verir (1992: 142). Sylvia Walby (1990: 20) ise ataerkiyi erkeklerin kadınlar üzerinde egemen olduğu, kadınları baskıladığı ve sömürdüğü bir toplumsal yapılar ve pratikler sistemi olarak tanımlamıştır.

İkinci **uğrak** bizzat sentezin niteliğiyle bağlantılıdır. Sosyalist feminist teori ve politikalar, kapitalizmle ataerkinin birbirine basitçe eklenmesiyle değil, ikisi arasındaki karşılıklı dayanışmaya dayalı -kimi zaman çelişkili- ilişkinin çözümlenmesiyle oluşturulur. Eisenstein’e göre, kapitalizm ve ataerki arasındaki karşılıklı bağımlılığın anlaşılması sosyalist feminizm için temeldir.³⁶ Cinsiyet eşitsizliğine dayanan ilişkiler kapitalizm sonrası toplumlarda da sürebilir. Kadınların ezilmesini ortadan kaldırmak için ataerkiyle kapitalizm arasındaki ilişkinin iyi anlaşılması gerekir. Bu bakımdan, sosyalist feminizm tekil Marksist çözümleme ile tekil radikal feminist teorinin ötesine geçer. Sosyalist feministlerin *kapitalist ataerki* kavramı, kapitalist sınıf yapısı ile hiyerarşik cinsiyet yapılanmasını karşılıklı güçlendiren diyalektik ilişkiyi işaret eder (1979: 5).

Ataerki ile kapitalizm arasındaki ilişki sosyalist feministler arasında hararetli tartışmaya konu olmuştur. Hartmann’ın makalesi ataerkiyle kapitalizm arasındaki ilişkinin teorileştirmesine ilişkin, uzantıları günümüze dek ulaşan tartışmayı başlatmıştır. Hartmann ile Amy Bridges’in 1975 yılında yayımlanan “Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği” başlıklı çığır açan makalesi, ABD’de 1960’ların sonları ile 1970’lerin başlarında sol içinden yükselen feminist hareketle sosyalist sol arasındaki uyumsuz ilişkiyi konu edinmektedir. Hartmann ve Bridges, “Marksizmle feminizm arasındaki evlilik İngiliz örfi yasalarında tanımlanan kocanın karıyla evliliği gibidir: Marksizmle feminizm tek bir şeydir, o da Marksizmdir” diye yazmıştır.

³⁶ Ehrenreich Marksizmle feminizmin sentezinin, Marksizmin feminist alana, ya da feminizmin Marksist alana itildiği bir melez oluşum gibi anlaşılmasını eleştirmiştir. Sosyalist feministlere “sosyalist misin, feminist mi; birini seç” ya da “birincil çelişki nedir” sorularının yöneltilmesinden yakınmıştır. Ehrenreich sosyalist feminizmin, feminizmle Marksizmi basitçe yanyana getirmekten başka birşey olduğunu yazmıştır (2005: 72-73).

Sorun Marksist yöntemin yetersizliğindedir; Marksist kategoriler sermayenin kendisi gibi cinsiyet körüdür: “...gereksinmemiz ya daha sağlıklı bir evlilik ya da boşanmadır” (1975).³⁷

1980’ler ve 90’lar boyunca süregiden katkılarla kapitalizmle ataerkinin ilişkisi daha ayrıntılı çözümlenmiştir. Örneğin Sandra Harding (1981: 145) kapitalizmle ataerki arasındaki ilişkinin ev içi emek yanında üreme ilişkisine doğru genişletilmesi gerektiğini söylemiştir.³⁸ Ann Ferguson ve Nancy Folbre (1981: 314) kapitalizm ile ataerkiyi, baskın grupların özgül baskın toplumsal ilişkileri sürdürmede maddi çıkarlarının bulunduğu, ayrık ve yarı-özerk sistemler olarak tanımlamıştır.³⁹ Iris Young (1981; 2008) ise ataerki ve kapitalizmi iki ayrı sistem olarak ele alan bu “iki sistem teorileri”ni eleştirmiştir. Young’a göre sosyalist feminist projenin kapitalist ataerki gibi Marksizm ve radikal feminizmin içyüzünü kavrayacak tek bir teori geliştirmesi gerekir, çünkü kadınların ikincil emek gücü olarak işlev görmesi, kapitalizmin temel bir karakteristiğidir (1981: 45, 58). Young ataerki kavramına karşılık *cinsiyetçi işbölümü* kavramını kullanmayı önermiştir.⁴⁰

Hartmann’ın başlattığı tartışma ataerkiyle kapitalizm arasındaki ilişkinin çözümlenmesinde önemli katkıda bulunmuştur. Kadınların kapitalist toplumda ezilmesini salt kapitalizm ile açıklamanın olanaksızlığını ortaya koymuş, kapitalizm ile ataerkinin karşılıklı ilişkisinin çeşitli veçhelerini gözler önüne sermiştir. Bu mirastan beslenen sosyalist feministler ataerki çözümlemesini genişletmiştir. Örneğin Walby *Theorizing Patriarchy* (Ataerkiyi

³⁷ Hartmann 1979 yılında makalenin ikinci versiyonunu tek başına yayımlamıştır. Bu sefer yazıya bir alt başlık ilâştirmiştir: “Daha İleri Bir Birlikteliğe Doğru”. Hartmann kadınların günümüz toplumunda ezilmesinin anlaşılması için ataerki sistemi ile sermayenin dinamiklerini incelemek ve iki sistem arasındaki dayanışmacı ve çelişkili ilişkiyi açığa çıkarmak gerektiğini söylemektedir.

³⁸ Harding, Hartmann’ın gösterdiği gibi, sadece sermayeyi hedef alan mücadelenin başarısız olacağını kabul etmektedir. Ataerki cinsiyete dayalı baskının nedeni olduğu gibi, ataerki baskı ilişkileri de sermayeye önemli destekte bulunmaktadır. Sermaye ile ataerki ortaklık içerisinde birbirine maddi temel oluşturur. *Sermaye ataerkiyi dolayım, ataerki de sermayeyi dolayım* (1981: 136-137). Harding’e göre Hartmann ataerkinin sermayeye verdiği diğer destekleri, sermayeyle ataerkinin maddi temelini kuran öbür bileşenleri dikkate almamaktadır. Harding bakışını aile içinde insanın üremesine ve toplumsal bir varlık olarak yetiştirilmesine çevirmiştir (1981: 145).

³⁹ Yazarlara göre bütün toplumların çocuk doğurmayı, yetiştirmeyi, beslenme ve cinsiyete bağlı ifadelerin ve duygulanımsal açıdan insani ihtiyaçların giderilmesini örgütleme biçimleri vardır. “Üretim süreci” olarak tanımladıkları süreç –üretim ile kullanım değerleri yaratan amaçlı insan emeği- yiyecek ve giyinme gibi *dokunulabilir* malların üretiminden öte birşeydir. Çocuk doğurma ve yetiştirme, duygulanım, bakım, cinsel doyum sağlama, hepsi üretimdir. Bu işlere adanan özgül kadın emeği diğer emek biçimlerinden aşağı değildir. Ferguson ve Folbre bu emeği *cinsel-duygusal emek* olarak adlandırmıştır. Ataerki çözümlemesi, psikolojik, kültürel, politik vb. faktörleri bütünüyle içerdigi gibi, kadınların özgül emek biçimini de içermelidir (1981: 318).

⁴⁰ Young’a göre bugün kadınların ezilmesinin biçimi ve karakteri, tarihsel dönüşümden geçmiştir. Kapitalizmi önceleyen ataerkinin varlığı, kapitalist toplumdaki erkek egemenliğinin temellerinin kapitalizmin kendisinden başka bir toplumsal ilişkiler sisteminde olacağını göstermez. Kapitalizm öncesi toplumlarda kadınlar erkeklerle toplumsal bakımdan eşit olmasalar da, kadınların durumu kapitalist gelişme ile daha kötüye gitmiştir (1981: 59). Cinsiyetçi işbölümü kadınların ezilmesini tarihsel materyalizmin merkezine taşır; toplumsal cinsiyet ilişkilerini üretim ilişkilerinin sadece bir yönü olarak değil, bunların yapısının bir temel bileşeni olarak görmeye olanak verir; toplumsal yapıda kadınların tahakküm altına alınmasının kökenini ve sürekliliğini açıklar; bizzat kapitalizmin toplumsal cinsiyete göre yapılandığını ortaya koyar (1981: 54).

Teorileştirmek) adlı yapıtında ataerkiyi kapitalizmle bağlantılı “toplumsal yapı” olarak nitelmiştir. Bu yapı kültürden cinselliğe ataerki ilişkilerin kendini dışa vurduğu pek çok biçimi içermektedir. Walby’e göre ataerkiyi farklı soyutluk derecelerinde kavramsallaştırmak gerekir.⁴¹

Sonuç olarak ataerki kapitalizm kavrayışı kapitalist toplumda kadınların emeği ve bedeninin, sermaye ile erkekler tarafından denetim altına alınıp sömürüldüğünü göstermektedir. Ataerki ve kapitalizmi kendine özgü dinamikleri olan ancak somut işleyiş süreçlerinde birbirinden ayrı düşünilemeyecek, toplumsal ilişkileri kurarken birbiri üzerinden dolayımlanan ve birbirinden beslenen bir ilişkiler yumağı olarak görmek olanaklıdır. Ataerki ilişkiler kapitalist toplumda sermayenin dinamikleriyle eklemlenmekte ve yeni biçimler kazanarak ortaya çıkmaktadır. Sermaye artı-değer sömürüsü ile değer yaratımı sürecinde, ataerki eşitsiz ilişkilerin sağladığı tahakküm ve denetim olanaklarıyla kadınların emeği ve bedenini çeşitli biçimlerde “kaynak” olarak kullanmaktadır. Bu nedenle günümüz toplumunda kadınların ezilmesinin nedeni, ataerki kapitalizmdir.

Ataerki’den Toplumsal Cinsiyete

1980’lerde feminist tartışmaların konusu olan *ataerki kapitalizm*, hatta bizzat *ataerki* sonraki dönemlerde terk edilmiştir. Son dönem çalışmalar esas olarak *toplumsal cinsiyet* (*gender*) üzerine kuruludur ve cinsler arası eşitsizliklerin yapısal ya da tarihsel analizinden çok, betimlemesini sunmaktadır. Bu çalışmalarda cinsler arasındaki eşitsizlik ile toplumsal görevlerin kadınlarla erkekler arasında sistematik ve hiyerarşik ayrışması, bir sistem olarak ataerkiye başvurulmadan, kadınların hane içindeki yükü ve emek piyasasındaki aşağı konumu, sermayenin dinamikleriyle ve eğilimleriyle ilişkilendirilmeden ele alınmaktadır.

Toplumsal cinsiyet kavramının özellikle akademide yaygınlık kazanması bir yandan “kadın meselesi” üzerine düşünmeyi yaygınlaştırmışsa da, kadının konumunu akademik bir “tema” haline getirerek, yansızlaştırmıştır da. Sonuna eklendiği hemen her konuyla bağlantılandırılabilen toplumsal cinsiyet (“... ve Toplumsal Cinsiyet”), ne cinsler arasındaki eşitsizliğin dinamiklerini, ne kökenini, ne de öznelere içerir. Kavram kadınların ezilmesi ile kapitalizm arasında da bağ kurmaz. Toplumsal cinsiyetin son dönemde kullanımı “kadınlar”

⁴¹ En soyut düzeyde toplumsal ilişkiler sistemi olarak varolur. Daha az soyutlukta altı yapıdan oluşan bir sistemdir: Ataerki üretim biçimi, ücretli işte ataerki ilişkiler, devlet içinde ataerki ilişkiler, erkek şiddeti, cinsellikte ataerki ilişkiler, kültürel yapılarda ataerki ilişkiler. Altı yapının her biri diğerleri ile hem güçlendirici hem de engelleyici neden-sonuç ilişkisi içerisinde. Bununla birlikte her biri görece özerk bir nitelik taşır (1990: 20). Walby, ataerkinin iki temel biçimi arasında da ayrım yapmış, özel ve kamusal ataerkiyi ayırt etmiştir. Özel ataerki kadınların baskılandığı başlıca alan olarak ev içi üretimde temellenirken, kamusal ataerki istihdam ve devlet gibi kamusal alanlara dayanmaktadır (1990: 24).

ile neredeyse eş anlamlıdır. Ne var ki J.W. Scott'un dikkat çektiği üzere kavram kadının bizzat kendisini görünmez kılar:

“toplumsal cinsiyet” ... “alanın siyasi anlamda kabul edilebilirliği ile ilgilidir ... sosyal bilimin bilimsel terminolojisi içinde uygun görülür ve böylece terimin (sözde keskin) feminist politika ile ilişkisi kesilmiş olur. Bu kullanımda ... ne eşitsizlik ya da iktidarla ilgili sahip olması gereken ifadeyi taşır, ne de mağdur –ve şimdiye kadar görünmez olan- tarafın ismini açıklar ... “toplumsal cinsiyet”, kadınları kapsar; ama onların isimlerini zikretmez ve böylece ciddi bir tehdit oluşturuyor gibi görünmez (2005: 23).

Ataerki kapitalizmi ilk kavramsallaştıran feminist teorisyenler sonraki çalışmalarında ataerki kavramından hayli uzaklaşmıştır. Üstelik ataerkiyle birlikte kapitalizme dair analizlerden de uzaklaşmış görünmektedirler. Ne ironiktir ki kapitalizmle ataerki arasındaki ilişkiye dair tartışmaları başlatan Hartmann feminist iktisat yöntemiyle yaptığı son dönem çalışmalarında ataerkiye, ataerki kapitalizme pek yer vermemiştir. Örneğin feminist iktisat çerçevesinde ücretler arasındaki uçurumun temel nedenlerini araştırdığı çalışmasında ne kapitalizmi ne de ataerki sistemi anmış, cinsler arasındaki eşitsizliği toplumsal cinsiyet terimiyle ifade etmiştir (Rose ve Hartmann, 2004).⁴² Bir diğer örnek Walby'dir. Walby son dönem yapıtlarında kadınlarla erkekler arasındaki eşitsiz ilişkiyi toplumsal cinsiyet ile kavramlaştırmıştır. Örneğin Avrupa Birliği'ndeki gelişmelerin toplumsal cinsiyet eşitsizliğine etkisini incelediği makalesinde (Walby, 2004) ataerkiyi hiç kullanmadığı gibi, cinsler arasındaki eşitsizliği toplumsal cinsiyet rejimi, toplumsal cinsiyet ilişkileri, toplumsal cinsiyet eşitsizliği terimleriyle ifade etmiştir.

Buna karşılık ataerki kavramını çeşitli içerikleriyle muhafaza eden çalışmalar da mevcuttur. Kadın istihdamını, kadın işsizliğini, kadın yoksulluğunu küresel ölçekte konu eden ve daha çok “toplumsal cinsiyet” üzerine oturtulan çalışmalarda kadınların konumunun ataerki toplumsal yapı ve ataerki normlarla ilişkilendirildiği görülmektedir (bkz. Chant, 2002; Seguino, 2007; Ranchod-Nilsson, 2006). Ataerki sistemle birlikte, sermayenin eğilimlerinin de analize dahil edildiği, kadın işsizliğinin, kadın yoksulluğunun ve kadınların ikincil konumunun kapitalizmle ilişkilendirildiği çalışmalara da rastlanmaktadır (bkz. Braunstein, 2008; Seguino, 2000; Ramazanoğlu ve Holland, 2002; Mills, 2003; Coşar ve Yeğenoğlu, 2009; Sosyalist Feminist Kolektif).

SON SÖZ

⁴² Çalışmada geçen kadın işi erkek işi, emek piyasasında toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, kendi kendini pekiştiren işbölümü gibi nitelemeler, sanki her bir olgunun kendinden menkul bir *varoluşu* varmış izlenimi yaratmaktadır.

Ataerki ve ataerkil kapitalizm, feministlerin kuramsal ve politik mücadeleyle yeniden inşa ettiği kavramlardır. Feministler kendilerinden çok önce erkek düşünür, sosyolog ve politik iktisatçıların farklı içeriklerde tanımladığı ataerki kavramını erkek egemenliği sistemi olarak yeniden tanımlamıştır.

Ataerki erkek egemenliğinin kapitalizm öncesine uzanan bir tarihi olduğunu, erkeklerin kadınların emeği ve bedeni üzerinde binlerce yıldır tahakküm kurduğunu anlatır. Sosyalist feminizmin literatüre kazandırdığı *ataerkil kapitalizm* ise, günümüz kapitalist toplumlarında kadınların ezilmesinin erkek egemenliği sistemi ataerki ile kapitalist üretim tarzının karşılıklı dayanışmacı ilişkisiyle koşullandığını anlatır. O halde kadınların kurtuluşu, ne sadece ataerkiye karşı ne de sadece kapitalizmle mücadeleyle olanaklıdır; kadınlar, sınıf sömürüsüyle birlikte cinsler arası eşitsiz ve tahakküme dayalı ilişkilerin ortadan kalkmasıyla özgürleşecektir.

Bununla birlikte *ataerkil kapitalizm* ve *ataerki* kavramları sonraki dönemlerde yerini *toplumsal cinsiyet* kavramına bırakmıştır. Toplumsal cinsiyet çoğu çalışmada sınıf analizine, kapitalist sisteme referans verilmeden, kadınların konumunu çözümlemeye kullanılmaktadır. Kavram, kadının konumunu feminist politika ile ilişkisini keserek yansızlaştırmıştır da. 1980’lerde ataerkil kapitalizm tartışmasını yürüten feministlerin bugün kavramdan uzaklaştığını görmek şaşırtıcıdır.

Buna karşılık Türkiye’de sosyalist feministlerin kuramsal bakımdan ve bizzat feminist politikada ataerkil kapitalizmi çözümlemeyi sürdürmeleri büyük önem taşımaktadır. Ataerkil kapitalizmle mücadele, kadın cinayetlerine, esnek çalışma koşullarına, güvencesiz çalışmaya, “üç çocuk doğurun” “nasihatına”, kürtaj yasasına karşı mücadeledir.

KAYNAKÇA

- Acar-Savran G. (2004) “Kadınların Emeğini Görünür Kılmak: Marx’tan Delphy’e Bir Ufuk Taraması”, *Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin*, Kanat Yayınları.
- Akyüz E. (1983) “Medeni Kanun’a Göre Ana- Babanın Çocuğu Yetiştirme Görevi”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 16 (7): 511-529.
- Alexander S. (2001) “Three Years’ Work”, Alexander, S. (der.), *Women’s Fabian Tracts* içinde, Women’s Source Library, Volume: VII, Taylor & Francis Group: 145-164.
- Barnett H. (2000) *Sourcebook on Feminist Jurisprudence*, Cavendish Publishing: London.
- Beechey, V. (1979) “On Patriarchy”, *Feminist Review*, 3: 66-82.
- Bennett J.M. (2006) *History Matters: Patriarchy and the Challenge of Feminism*, University of Pennsylvania Press.
- Benston M. (2008) “The Political Economy of Women’s Liberation”, Hennessy, R. ve Ingraham, C. (der.), *Materialist Feminism: A Reader in Class, Difference and Women Lives* içinde, Routledge, New York ve Londra: 17-24.

- Braunstein E. (2008) "The Feminist Political Economy of the Rent-Seeking Society: An Investigation of Gender Inequality and Economic Growth", *Journal of Economic Issues*, 42 (4): 959-979.
- Brenner J. (1996) "The Best of Times, the Worst of Times: Feminism in the United States", Threlfall, M. (der.), *Mapping the Women's Movement* içinde, Verso: 17-73.
- Bryson V. (1999) "'Patriarchy': A Concept Too Useful To Lose", *Contemporary Politics*, 5(4): 311-324.
- Butler M.A. (1978) "Early Liberal Roots of Feminism: John Locke and the Attack on Patriarchy", *The American Political Science Review*, 72 (1): 135-150.
- Butler M.A. (2002) "Rousseau and the Politics of Care", *Feminist Interpretations of Jean Jacques Rousseau*, Lynda Lange (der.), Pen State Press.
- Chant S. (2002) "Researching Gender, Families and Households in Latin America: From the 20th into the 21st Century", *Bulletin of Latin American Research*, 21 (4): 545-575.
- Dahlström E. ve Liljeström, R. (1983) "The Patriarchal Heritage and the Working-Class Women", *Acta Sociologica*, 26(1): 3-20.
- Daly M. (2000) "Gyn/Ecology", *Sourcebook on Feminist Jurisprudence*, Hilaire Barnett (ed.), Cavendish Publishing: London.
- Davidoff L. (2002a) "Aile Paradoksu: Tarihçilere Bir Çağrı", *Feminist Tarihyazımında Sınıf ve Cinsiyet* içinde, Ayşe Durakbaşı (Yayına hazırlayan), İletişim Yayınları, 49-67.
- Davidoff L. (2002b) "Ev ve Feminist Tarih", *Feminist Tarihyazımında Sınıf ve Cinsiyet* içinde, Ayşe Durakbaşı (Yayına hazırlayan), İletişim Yayınları, 99-111.
- Delphy C. (2007) "Patriyarka (Teorileri)", *Eleştirel Feminizm Sözlüğü*, Yayına haz.: H. Hırata, F. Laborie, H. Le Doaré, D. Senotier, Çev.: Gülnur A. Savran, Kanat Yayınları: 278-285.
- Dicker R. (2008) *A History of U.S. Feminisms*, Seal Press.
- Donovan J. (1997) *Feminist Teori*, Çev. A. Bora, M. A. Gevrek, F. Sayılan, İletişim Yayınları.
- Echols A. (2003), *Daring To Be Bad: Radical Feminism in America, 1967-1975*, University of Minnesota Press.
- Ehrenreich B. (2005) "What is Socialist Feminism?", *Monthly Review*, 57 (3): 70-77.
- Eisenstein Z. (1979b) "Developing a Theory of Capitalist Patriarchy and Socialist Feminism", *Capitalist Patriarchy and the Case For Socialist Feminism* içinde, Zillah Eisenstein (der.), Monthly Review Press, London: 5-41.
- Eisenstein H. (2005) "Feminism and Corporate Globalization", *Science & Society*, 69 (3): 487-518.
- Engels F. (1990) *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Çev. Kenan Somer, Sol Yayınları: Ankara.
- Evans S.M. (2004) *Tidal Wave: How Women Changed America at Century's End*, Free Press.
- Fabian Women's Group (1911), *Working Life of Women*, Haz.: Miss B.L. Hutchins, Fabian Tract No:157: Londra.
- Ferguson A. ve Folbre N. (1981) "The Unhappy Marriage of Patriarchy and Capitalism", Sargent, L. (der.), *The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: A Debate of Class and Patriarchy* içinde, Pluto Press: 313-339..
- Filmer R. (2011) *Patriarcha, or the Natural Power of Kings*, The Online Library of Liberty.
- Filmer R. ve Laslett P. (2004) *Patriarcha and Other Political Works*, P. Laslett (der.), First Transaction Printing.
- Firestone S. (1979) *Cinselliğin Diyalektiği*, Çev.Yurdanur Salman, Payel Yayınları.
- German L. (2008) "Theories of the Family", *Materialist Feminism: A Reader in Class, Difference and Women Lives* içinde, R. Hennessy ve C. Ingraham (der.), Routledge, New York ve Londra: 147-160.
- Gimenez M. E. (2005) "Capitalism and the Oppression of Women: Marx Revisited", *Science and Society*, 69 (1): 11-32.

- Gimenez M.E. (2008) "Oppression of Women: A Structuralist Marxist View", *Materialist Feminism: A Reader in Class, Difference and Women Lives* içinde, R. Hennessy ve C. Ingraham (der.), Routledge, New York ve Londra: 147-160.
- Gimenez M. ve Vogel, L. (2005) "Marxist-Feminist Thought Today: Introduction", *Science and Society*, 69 (1): 5-10.
- Hamilton R. (1978) *The Liberation of Women: A Study of Patriarchy and Capitalism*, Ellen and Unwin.
- Harding S. (1981) "What is the Real Material Base of Patriarchy and Capital?", *The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: A Debate of Class and Patriarchy* içinde, L. Sargent (der.), Pluto Press, 13-16.
- Hartmann H. (1976) "Capitalism, Patriarchy, and Job Segregation by Sex", *Signs*, 1 (3), Women and the Workplace: The Implications of Occupational Segregation: 137-169.
- Hartmann H. (1992) "Marksizm'le Feminizm'in Mutsuz Evliliği", *Kadının Görünmeyen Emegi: Maddecî Bir Feminizm Üzerine* içinde, Gülnur Acar-Savran ve Nesrin Tura (der.), Kardelen Yayınları, 128-169.
- Healy L. (2009) "Capitalism and the Transforming Family Unit: A Marxist Analysis", *Limerick Student Journal of Sociology*, 2(1): 18-35.
- Hennessy R. ve Ingraham C. (2008) "Introduction", *Women Questions: Essays From A Materialist Feminism* içinde, R. Hennessy ve C. Ingraham (der.), Routledge, New York ve Londra: 1-17.
- Hoggart L. (2000) "Socialist Feminism, Reproductive Rights and Political Action", *Capital and Class*, 70: 95-125.
- Holmstorm, N. (2003) "The Socialist Feminist Project", *Monthly Review*, 54 (10): 38-48.
- Jackson S. ve Scott S. (2008) "Introduction", *Gender: A Sociological Reader* içinde, S. Jackson ve S. Scott (der.), Routledge: 1-27.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2012) *Türkiye'de Kadının Durumu Raporu* – 2012 Nisan.
- Kambarami M. (2006) "Feminity, Sexuality and Culture: Patriarchy and Female Subordination in Zimbabwe", Africa Regional Sexuality Resource Centre.
- Kennedy E. L. (2008) "Socialist Feminism: What Difference Did It Make to the History of Women's Studies?" *Feminist Studies*, 34(3): 497-525.
- Lange L. (2002) "Rousseau and Modern Feminism", *Feminist Interpretations of Jean Jacques Rousseau*, Lynda Lange (der.), Pen State Press.
- Lerner G. (1986) *Creation of Patriarchy*, Oxford University Press.
- Locke J. (2008) *Second Government Treatise*, Jonathan Bennett.
- Locke J. (1823) *Two Treatises of Government*.
- Maisels C.K. (1999) *Uygarlığın Doğuşu: Yakındoğu'da Avcılık ve Toplayıcılıktan Tarıma Kentlere ve Devlete Geçiş*, Çev.: Alaeddin Şenel, İmge Yayınevi.
- Marcus J. (2006) "Introduction", *Three Guineas* içinde, Harcourt Inc.
- Marx K. (1997) *Kapital*, I. Cilt, Sol Yayınları, Çev: Alaattin Bilgi, Ankara.
- Marx K. (1993) *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Çev.: Sevim Belli, Sol Yayınları.
- Marx K. ve F. Engels (1998) *Komünist Parti Manifestosu*, Çev.: Yılmaz Onay, Evrensel Basım Yayın: İstanbul.
- Marx K. ve F. Engels (1992) *Alman İdeolojisi*, Sol Yayınları : Ankara.
- Mills M.B. (2003) "Gender and Inequality in the Global Labour Force", *Annual Reviews Anthropology*, 32: 41-62.
- Millett K. (2000) *Sexual Politics*, First Illinois Paperback.
- Mitchell J. (1969) "Women: The Longest Revolution", *New Left Review*, 40: 11-37.
- Mitchell J. (1973) *Woman's Estate*, Vintage Books.
- Mitchell J. (2006) *Kadınlar: En Uzun Devrim*, Çev. Gülseli İnal, Gülnur Savran, Şirin Tekeli, Feraye Tunç, Şule Torun, Yaprak Zihnioğlu, Agora Kitaplığı.

- Mitchell J. (1998) “Kadın ve Eşitlik”, *Kadın ve Eşitlik*, Juliet Mitchell ve Ann Oakley (der.), Çeviren ve yayına hazırlayan: Fatmagül Berktaş, Pencere Yayınları, 23-47.
- Molyneux M. (1979) “Beyond the Domestic Labour Debate”, *New Left Review*, 116: 3-27.
- Murray M. (2005) *The Law of the Father? Patriarchy in the Transition from Feudalism to Capitalism*, Taylor & Francis e-Library.
- O’Hara P.A. (2001) “Patriarchy”, *Encyclopedia of Political Economy*: L-Z, Routledge: 843-845.
- Ranchod-Nilsson S. (2006) “Gender Politics and the Pendulum of Political and Social Transformation in Zimbabwe”, *Journal of Southern African Studies*, 32 (1): 49-67.
- Rappaport, H. (2001) *Encyclopedia of Women Social Reformers*, 1. Cilt, Library of Congress Cataloging.
- Rifkin J. (2000) “Toward a Theory of Law and Patriarchy”, *Sourcebook on Feminist Jurisprudence*, Hilaire Barnett (ed.), Cavendish Publishing Limited: London.
- Rose S. ve Hartman H. (2004), “The Long-Term Gender Gap”, *Challenge*, 47 (5): 30-50.
- Rousseau J.J. (1992) *Toplum Anlaşması*, Çev. Vedat Günyol, MEB yayınları.
- Rousseau J.J. (2004) *A Discourse on Political Economy*, Kessinger Publishing.
- Rowbotham S. (1977) *Hidden From History: 300 Years of Women’s Oppression and the Fight Against It*, Pluto Press.
- Rowbotham S. (1996) “Introduction: Mapping the Women Movement”, *Mapping the Women’s Movement* içinde, M. Threlfall. (der.), Verso – New Left Review: 1-17.
- Scott J.W. (2005), “Toplumsal Cinsiyet: Tarihsel Analizin Kullanışlı Bir Kategorisi”, *Feminist Çerçeve*, Feminist Kadın Çevresi, 19-49.
- Seguino S. (2000) “Accounting for Gender in Asian Economic Growth”, *Feminist Economics*, 6 (3): 27-58.
- Seguino S. (2007) “Plus Ça Change? Evidence on Global Trends in Gender Norms and Stereotypes”, *Feminist Economics*, 13 (2): 1-28.
- Smith A. (1982) *Lectures on Jurisprudence*, R.L. Meek, D.D. Raphael ve P.G. Stein (der.), Oxford University Press.
- Sosyalist Feminist Kolektif, <http://sosyalistfeministkolektif.org/> .
- Thébaud F. (2005) “Büyük Savaş ve Cinsel Bölünmenin Zaferi”, Thébaud, F. (der.), *Kadınların Tarihi- Cilt V: Yirminci Yüzyılda Kültürel Bir Kimliğe Doğru* içinde, Çev. Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Vogel L. (1981) “Marxism and Feminism: Unhappy Marriage, Trial Separation or Something Else?”, *The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: A Debate of Class and Patriarchy* içinde, L. Sargent (der.), Pluto Press, 195-219.
- Vogel L. (1995) *Woman Questions: Essay For a Materialist Feminism*, Routledge, New York.
- Walby S. (1990) *Theorizing Patriarchy*, Basil Blackwell.
- Walby S. (2004) “The European Union and Gender Equality: Emergent Varieties of Gender Regime”, *Social Politics*, 11 (1): 4-29.
- Weber M. (1995) *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, Çev. Özer Ozankaya, İmge kitabevi.
- Woolf V. (1992) *Kendine Ait Bir Oda*, Çev. Suğra Öncü, Afa Yayınları.
- Woolf V. (2006) *Three Guineas*, Harcourt Inc.
- Wright S. (1997) “Patriarchal Feminism and the Law of the Father”, *Sourcebook on Feminist Jurisprudence* içinde, Hilaire Barnett (der.), Cavendish Publishing: London: 127-135.
- Yaman Öztürk M. (2010) “Aile, Erkek Egemenliği ve Kadının Toplumsal Konumu: Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni’ne Yeniden Bakış”, *Eğitim Bilim Toplum*, 8 (32):90-108.
- Yaman Öztürk M. ve Ergüneş N. (2006) “Maddeci Bir Feminizm İçin: Kadının Görünmeyen Emegi Tartışmaları”, *İktisat Dergisi*, 469: 14-23.

- Young I. (1981) “Beyond The Unhappy Marriage : A Critique of the Dual System Theory”, Sargent L. (der.), *The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: A Debate of Class and Patriarchy* içinde, Pluto Press, 4-7.
- Young I. (2008) “Socialist Feminism and the Limits of Dual System Theory”, *Materialist Feminism: A Reader in Class, Difference and Women Lives* içinde, R. Hennessyve C. Ingraham (der.), Routledge, New York ve Londra: 95-107.